

Cand. agr. Dipl. Ing. **M. Sillaots**
stud. rer. pol. et nat. oec.

Majanduse politika

I

Agrarpolitika

Majandus ja politika tiheskoos
sünnitavd kulturi.

Iga põllumees piab teadma, et
põlluasjandus ei ole midagi muud
kui üks niisugune äri.

Cand. agr. Dipl. Ing. **M. Sillaots**

stud. rer. pol. et nat. oec.

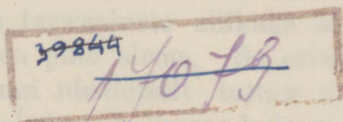
Majanduse politika

I

Agrarpolitika

Majandus ja politika üheskoos
sünnitavad kulturi.

Iga põllumees piab teadma, et
põlluasjandus ei ole midagi muud
kui üks niisugune äri.

Tartus, 1930.

2.

155457

Järeltrük keelatud, wõerastesse keeltesse tõlge ainult kirjaniku nõusolekul lubatud.

A-7276

1. Missugune maapidamise worm on riigi-, rahwa- ja eramajandusliselt kõige kasulikum?

Iga mõistliku walitsuse majanduse politika ülesanne, eesmärk ja otstarwe piab rahwa ea käekäik olema. Selleks ei ole tööstuse edenemine mitte nii tähtjas ja tarwilik kui põlluasjanduse saaduste walmistamine, sest rahwale ei ole midagi tarwilikum kui toit ja kui kõht täis on, siis on ka meel ea ja rahwas on oma olukorraga rahul. Ka wanasõna ütleb: Põllumees on põline rikas, aga ametmees on ajuti rikas ja kui põllumehel anda täib, siis on rikkal ja waesel leib! Nõukogude wene walitsus tahtis Marxi õpetuse põhjal, et ainult tööstus ja wabrikute töölised maailma ülewal piawad, kõigi wõimalikkude abinõudega tööstust edendada ja rahwast maalt linnadesse ja wabrikutesse meelitada, neile põllumeeste wasta mitmesuguseid suuri eesõigusi andes ja sellega põlluasjandust oopis tahaplaanile jättes, kuid wiis selle teoga selle suure ja toidurikka wenemaa, mis enne ilmasõda peale wenemaa enese ka weel lääneeuropa toidukammer oli, näljasurma läwele. Se üleilmalise tähtjusega tõeasi kinnitab eespool toodud lausete ja wanasõnade tõsidust.

Neid tõeasju tähelepannes ei tohi ühelgi rahwal, aga weel enam nende juhtidel ja riigimeestel mitte ükskõik olla, missuguses seisukorras nende maa ehk riigi põlluasjandus on. Kodumaad üheks alaliselt kindlaks ja rikkalikuks toidu ja muude tarweainete allikaks muuta, piab iga rahwuslise politika pea püie olema. Se esiwana tarkus ja meie esiisadele ammugi üleüldiselt tuttaw tõde on praegu paljude inimeste otsekohesest äratundmisest kõrwaldatud. Paljudel, iseäranis suurlinnade elanikkudel, kes toidumateriali

ainult kui walmist ostetawat kaupa turudel ja kauplustes näewad, puudub õige arusaamine selle kitsa ühenduse tarwis, mis kodumaa põllukulturi saaduse ja rahwa kulturi wahel olemas on. Tööstuse ja kaubanduse riigiks edenemine warjab selle ühenduse ära, sellepärast tarwitab kogu linna ja tööstuse oludest wälja tulnud sotsialsete teoretikeride ja politikameeste mõisteilm põlluasjanduslisest küllest laiendamist ja süwendamist. Ka sotsialismus ise piab, kui ta mitte ainult õhulossisi ei taha ehitada, ennast ühe õnnelikult lahendatud toidumuretsemise peale põhjendama. Se sünnitab niiästi teorialiku kui ka tegeliku rahwamajanduse aluse. Agraroludes seisawad rahwamajanduse ja rahwa elu juured. Agrarmajanduslistest küsimustest, iseäranis seda piirkonda walitsewatest elupüüetest arusaamist wõib aga ainult siis saada kui põlluasjandusest enesest, selle omapärasest üleüldisest olust ja ka tähtjamatest üksikutest tegewustest omale küllaldane tundmine omandatakse. Sel põhjusel pian ma ka selle asja seletuseks teaduslik-tegelikule põllumajapidamisele iseäralist tähelepanu pühendama.

„Ühe rahwamajanduse ideal on rahwa rahuldamine wõimalikult kõigi iseoma saaduste waradega. Mida enam üks rahwamajandus seda ideali kätte püiab, seda ärarippumattam on ta wälismaast. Sõja korral astub selle ideali tegelik külg wäga selgesti esile. Wõib olla saab siis vähem walmistatud, aga täielik puudus miskisugustest asjadest ei wõi siis mitte kätte tulla. Sellepärast näeme meie ka kõikisi maid püidma oma tööstusi edendada. On põlluasjandus toitu muretsew, riigi alusmüür, siis loob tööstus wäärtusi, liikuwat kapitali, rikkust. Põlluasjandus annab rahwale toitu, järelkaswu ja soldatisi, tööstus ja kaubandus kõige enim raha. Raha on ka wõim“ (Wernicke).

Juba Sokrates on ütelnud (Xenophonis); „Kui põlluasjandus edeneb, õitsewad kõik teised kunstid sellega ühtlasi; jäetakse aga ükskõik mis põhjusel põlluasjandus ooletusesse, siis lähewad sellega ühtlasi kõik teised tööd maal ja merel nurja.“

Ka roomlaste juures sai põlluasjandus wäga austatud, sest rooma kõige suuremad riigimehed olid põllumehed ja wana Cato sõnad: „Se riigimees, kes alles talumehe juure

õppima piab minema ja oma mõisa ise pidada ei mõista, ei kõlba kuhugile," on ka praegu weel kuni teatawa määranani makswad.

„Maa on kõige tähtjam warandus ja wäga tarwiline asukoht iga rahwale, sellepärast ei prüugi se mitte raharikaste suurte ärrade kätte saada jäätud, kes seda oma seisuse wõimu abil nii tarwitawad, nagu se neile nende erawide edendamiseks kõige kasulikum paistab olema. Nagu kapitalistlise maa walitsemise tagajärjeks linnades korterikitsikus rahwahulkadele ühelt, määratunmate rendi summade kuhjamine wäheste maksuärrade kätte teiselt poolt on, nii tähendab se maal maaarijate kogu kultuurilist madalal oidmist, kõige kasulikuma maaarimise edenemise takistust ja rasket kahju terwele rahwamajandusele. Üleüldsuse ea käekäik, meie rahwa tulewik nõuab nende seisukordade ärawõitmist. Suurte maaärrade kel on maha käinud, nende kõige kindlam kants wenemaal on waremetes, ka muudes idaeuropa maakohtades on neile seaduse andlus terawalt ihusse läinud ja ärakaotamine on käimas. Idaelbe torn üksi seisab weel maal murdmatta. Seda maha wõtta en üks sundi w käskleiwaja elu eest wõttelejale saksa rahwale. Se on üks tõsine saksa rahwusline ülssanne“ (Dawid).

Selles kirjatükis on eesti rahwa saatus wäga selgesti ära kujutatud ja ta maa wõerandamine täiesti õigustatud.

Mitmesuguseid maaomanduse wormisi on olemas, nagu näit : riikline, kogukondline ja iseklik omandus. Kõik ned maa omanduse wormid wõiwad üksteise kõrwal olemas olla, aga ajalulised nähtused on näitanud, et iseklik maaomandus iseklikmajandusliselt kõige kindlam ja riigi- ja rahwamajandusliselt kõige kasulikum on. Selle kohta kirjutab van der Borght järgmiselt :

„Praeguste asiwarade walmistamise õigusline alus on eraomandus. Ka maa on asiwarade walmistamiseks tingimatta tarwilik. Awalikkude uwide tähelepanek põlluasjanduses nõuab aga weel paljudes teistes sihtides riiklist waele segamist. Põlluasjandus ei ole mitte ainult weel ikka wõrdlemisi kõige suurem rahwa teenistuse aru, millega ka ükski üksik suurte tööstuste aru seal töötajate arwu poolest

ühesugune ja enam kui ühe kolmandiku saksa rahwa otsekohene olemas olemise alus ei ole, waid ka üks tähtjas rahwamajanduslise ja politikalise iseseiswuse eeldus. Üks terwe tehnikaline ja majandusline põlluasjanduslise tegewuse edenemine wastab sellepärast koguwidele. Abinõude, asjade ja majanduslise töö tagajärgede eraomandus on ennast pikkas edenemises kui kulturieduliselt kõige kasulikum worm õiguslise asjade tarwitamise wõimu üle näitanud. Niikaua kui eraomanduse worm majanduse koguwidele wastab, piab riikline politika põhjaliku omandusõiguse ümbermuutmise wasta olema. Sellest selgub ilma pikema seletuseta se wastapanek, mida kulturriigid sotsialistlistele ja kommunistlistele ideedele teewad.“

Maaomandus on nii nagu meie seda waatleme. Kui meie pühakirja põhjal, mille peale ka väga paljud isikud oma arwamisi toetawad, oletame, et maa igawene on, üksiku inimese elu aga kõigest mõnikümmend aastat kestab, siis ei wõi iseklisest wõi era maaomandusest miskit juttu olla. Kui meie aga ned asjaolud tähelepanematta jätame, siis wõib iseklik wõi era maaomandus olemas olla. Teatawasti oli jahi- ja karjapidajatel koliw wõi rändaw elamise wiis, sellepärast ei wõinud neil maaomandust arwatawasti weel mitte olla ja sellepärast ei ole ka maaomandus enne maaarimise algust mitte mõteldaw. Maaarimisega olid inimesed asjakohaselt juba sunnitud paigapidajateks jääma ja et nad maa ülesarimise tööga suurt waewa olid näinud, pidi neile ka selle tagajärg kindlustatud olema. Selajal oli maa ülesarimise waew kahtlematta palju suurem kui maa wäärtus, sest seda oli igalpool küllalt wabalt saadawal, aga maaarimise abinõud olid palju pahemad kui praegu ja sellepärast ka se töö väga waewarikas. Tõepoolest sai siis esimestele põlluarijatele mitte maa waid ainult nende suur töö ja waew sellega kui omandus kindlustatud, et nad seal, kus nad maad arisid, paigapidajateks jäid. Et maa arimine aga maaga lahutamatta ühenduses on, siis läks selle töö ja waewa kui omanduse kindlustus ajajooksul ühtlasi ka maa peale üle ja nii tekkis maa eraomandus.

Praegu wõib üksainuke inimene uuemaaja tööriistadega warustatult wähese waewaga ja lühikese ajaga suure tüki

maad uuesti ülesarida. Endisel ajal wõis aga terwe perekonna töö ainult seal wäheseid tagajärgesi anda, kus maa lage, kuiw ja pehme oli. Kus tarwis oli metsasi maha wõtta, soosi kuiwatada jne., seal oli palju suuremat ühist tööjõudu tarwis. Niisuguseid töösi wõis ainult kas mõni wõimumees, kellel palju rahwast käsutada oli ehk ka terwe ühes kohas elaw suguaru ühiselt ette wõtta.

Sellekohta kirjutab Meizen: „Üleüldiselt maksab karjapidajate (nomadide) juures pruuk, et igäihel õigus on oma sugukonna karjamaa piirides tükki kõlbulikkude maad arimisele wõtta kui se aiaga küllalt kindlasti ümbritsetud on. Alles kui aid mitte korras ei saa oitud, ehk kui maad umbes kolm aastat mitte ei ole aritud, langeb se jälle üleüldiseks karjamaaks tagasi.“

Lex Bajuvariorum tunnistas eraomandust selle maa peale, mida keegi ülesaris ja ümberpöörduks langes maa kogukonnale tagasi kui keegi oma põllu sööti jättis. Paljudes omikumaa riikides oleneb maa saagiand oluliselt niisutamise ära. Seal, näit. afganistanis, hiinamaal jne., saab maa selle eraomanduseks, kes niisutamise ette wõtab.

Sesama waade walitseb ka weel praegu mujal maades, kuhu uuesti elama asutakse. Näit. kirjutab Kinnear austraalia olude üle: „Kui mitte asutud maakohtades uusi karjamaid ehk kuldasisaldawat maad saab leitud, wõtawad esimesed asujad nii palju maad kui neile meeldib, omanduseks, sest seda on kõigile küllalt. Niipea aga kui juurewool on alganud, teeb asunikkude ja mäemeeste juures ennast üks mitte kirjutatud õigus makswaks, mis warsti uue asunduse makswaks seaduseks saab. Selle õiguse järele ei anna paljas omale wõtmine weel miskit omandust kui se tööga kinnitatud ei saa. Piiratud aja jooksul piab asunik karjamaa küllaldaselt loomadega täitma ja mäemees piab oma arwamist tõesti teostama. Ei saa ned tingimised mitte täidetud, siis tunnistas uue kogukonna seadus omanduse mitte makswaks.“

Selle peale waatamatta ja just selle nii suure waewaga ja raskustega omandatud õiguse wasta õpetasid aga kirikuised ja paljud õpetlased täiesti walesti, et maa ei pia kellegi omandus olema.

„Pawst Gregor suure ajal (590—604) oli Katoliku kiriku maaomandus 85 ruutpenikoormat, mis italias, gallias, illyrias, dalmatias, afrikas ja weikeasias tükeldatud laiali oli. Ristisõdade algusel oli katoliku kiriku maaomandus prantsusmaal $\frac{1}{3}$, inglismaal $\frac{1}{2}$ ja saksamaal $\frac{2}{5}$ riigi pinnast. Enne 2 ja 3 ristisõda katsusid inglis- ja prantsusmaa üleüldise kümnendiku maksu läbi, mis ka kiriku waranduse peale ulatas, tarwilisi rahasummasi kokku saada. Se wiis waimuliku seisuse terawatele wastaseismistele, kes wäga otsustawalt seda waadet esitas, et mitte riigil waid ainult kirikul oma warandustele kümnese maksu pealepanemise õigus on. Se tüliküsimus sai pawstile otsustamiseks ette pandud. Sellega ühendusesolewad järelekaalumised wiisid aastal 1199 Innocenz III poolt pealepandud pawstlikkude ristisõdade maksude maksmisele, mille läbi kiriku waranduste ja waimulikkude maksuwabaduse põhimõte ilmaliku wõimu wasta alale jäi.

Erakorraliselt edendatud sai se pawsti otsus nende omasuguste muutuste läbi, mis õpetus kiriku warandusest aastasadade jooksul läbi oli teinud. Esialgelt oli kiriku warandus üks korjatud waranduse tagawara, mis osalt kiriku ülewalpidamiseks, walgustamiseks jne. määratud oli, oluliselt aga selleks oli, et tarwekorral waestele saada tarwitatud. Sellepärast nimetati kiriku warandust esimeste kristlaste seas ka „waeste wara“. Kristliku kiriku rooma riigile liginemisega sai kiriku warandusest „piiskopi warandus.“ Kiriku uuendajad seadsid õpetuse üles: kiriku warandus olla „kristuse warandus,“ mille mõiste ka Tomas von Aquino pooleiuliseks sai. XIII. aastasaja lõpul wälja kuulutatud õpetus nägi kiriku waranduses „pawsti warandust“, missuguse arusaamise järele se õpetus kiriku kui ühise asutuse koguomanduse järele käis. Ned kolm wiimaks nimetatud õpetust edendasid pawsti poolt kiriku warandustele maksude peale panemist wäga. Ühisekiriku õpetuse järele kui selle ühisekiriku esitaja ja jumaliku omaduse õpetuse järele pani pawst warandustele maksusi peale kui jumala asemik, papalteoria järele kui omanik“ (Ruhland).

Kui meie seda põhjust otsime, mis inimesi niisuguseks eraldatud maa sissepiiramiseks sundida wõis, siis ei leia

meie miskit muud põhjust kui ead lootust ehk kindlat teadmist suuremate saakide peale kui maa seda ühisel kasutamisel andis. Muidugi mõista said paljud asundused irmu pärast rööwloomade ja teiste suguarude eest ühiselt asutatud. Maa ei ole aga igalpool mitte ühesugune sellepärast said osad niisugustes asundustes aegajalt ümber jägatud. Niisugused ümberjagamised on paljudes maades praegu veel pruugiks. Ajaluolised nähtused tõendawad aga, et niisuguse kasutamise wiisi juures maast mitte kõige suuremad saagid välja ei saa töötatud, iseäranis seal, kus maa suuremaid parandusi tarwitab, nagu kuiwatamine, niisutamine jne. Niisuguseid töösi wiib arilikult ainult omanik läbi, arwemini pikaajaline rentnik ja sellepärast wõib ka omanik maast kõige suuremaid saakisi wäljatöötada.

Iri põlluasjanduse üle teatab sir John Davies 1603 järgmist: „Ei olnud weel miskit jäädawat eraomandust. Ometi leiame meie igaaastase ehk kümneaasta uuesti jagamise asemel üksikutele perekonna peadele eluaegseks tarwitamiseks andmist. Suri üks niisugustest, siis said kõik antud osad jälle kokku wisatud ja kõik kogukonda kuuluvad maad uuesti jägatud. Järeldus oli, et omanduse teadmatuse pärast, mida se süstem enesega ühes tõi, miskisuguseid kindlaid elumajasi ei ehitatud, igasugused maaparandused ära jäid ja seda kõige wiltsamini ariti.“ Sarnaseid tagajärgesi leiame meie, kui ühisomanduse järeldus, weel kuni kõige uuema ajani wenemaal wene talupoegade juures.

„Kui wähe agrarkommunismus kõlbulik on rahwast eas käekäikus, kombluses ja ariduses edasi wiima, selletarwis tarwitseb meile wenemaa küllaldane tõendus olla. Tuhande aasta eest ei seisnud slawi rahwad mitte madalamal kui nende piiriäärsed germani suguarud. Olid täiesti ühesugused olud, nagu ned saksamaal weel kuni uue ajani on olnud, kus kolmepõllupidamine ja kesa niisamati teatawal määral agrarkommunismust nõudsid. Kui pärisorjus pehmendatud, kindel maaomanduse põhimõte enam ja enam läbiwiidud ja kogukondade maad nende liikmetele ärajagamise läbi parema arimise osaliseks said, on põllutöö saksa- maal wõimsalt edenenud“ (Stein).

Ka baltimaades, kus maaomandus maksmas oli, on kultuur väga tähtjalt edenenud, mis loomulikult ümberkaudsete wene maakondade peale ilma mõjuta ei jäänud, aga missugune suur wahe on sellegi pärast praegu wene ja baltimaade põlluasjanduse wahel?!

„Omandus! Kombelise elu allikas, ainuke wõimalus, et miljonid seal elawad, kus enne paarsada ihu ja inge poolest kõhna, meelt äraeitwat jahimeest ümber ulkusid, kindel perekonna ja perekondliku õnne alus, kudas on sind uuemal ajal laimatud! Kommunismus, waenus omanduse wasta, on ühtlasi kõige ülekohtusem ja jõledam asi. Täna losside rööwimine, öösel rööwijate orgiad, mis saab omne päew nägema! Sõda rööwijate enestē seas, keegi ei taha teistele omandust lubada Akatakse omanduse eitamisega peale, et põhjust saada, iseennast omaniku asemele paigutada ja ei nähta mitte ehk ei taheta mitte näha, et just selleläbi igatühele, kes üleüldise rööwimise juures weel midagi ei saanud, õigus antakse, saadud tükki õnneliku rööwli käest jälle ära wõtta. Omanduse õiguse lõp saaks ainult üleüldine omandusetus, waesus ja äda olema, sest kellegil ei saaks ülearu olema, waid kõigil ei saaks midagi olema. Keegi ei saaks kündma ega külima, sest et keegi oma waewa wilja maitsemise peale kindel ei ole. Kõik saaks nälgima ja nälga surema ehk rööwloomade moodi üksikult ja aralt ümbereksima. Se oleks nende mitteomakasupüüdjate wooruse preestrite eldorado, kes ülistawad, iga rikas piab ära andma, mis tal on, et ennast ülekohtust puhastada. Ned arad, kes ainult trahwi kartuse pärast mitte ei rööwi, aga rahwast ülesässitawad üleüldisele rikaste põlgamisele, omanduse rikkumisele ja põlgamisele, on kombeliselt palju enam trahwi wäärt kui kurjategijad, keda seadus kätte saab“ (Baltisch).

Ned Baltischist 1846 a. üteldud sõnad on 70 aasta pärast wene rewolutsioni juures imestamisewäärt täpsusega täide läinud. Edasi kirjutab ta:

„Omandus on töö saadus, töö saaduste kokkuoidmine, omandus on töö palk. Kes mitte täiesti pimestatud ei ole ehk meelega silmi kinni ei pigista, se piab arusaama, et omandus iga tsiwiliseritud seltskonna alus on, et omandus

ainult töö tagajärg on ja et omanduse äwitamisega iga töö kordaminek ja kordamine äwitatud saaks. Inimene ei wõi maa peal mitte ilma tööta elada ja töö püiab omanduse järele, mis seaduslikult omandatud saab, sest se on töö saadus. Ainult seal saab töötatud, kus omandus kindel on. Nii siis omandus ja edu, aga mitte edu ja omandus!

Omandus saab sagedasti nendest kätest kurjasti tarwitatud, milles se kokku kuhjatult seisab, sellegipärast piab omanduse õigus pühaks saama piatud, sest se on töö tingimine ja ilma tööta ei ole inimeste olemasolemine ega miski tsiwilisatsioon wõimalik. Nende näol, kes omanduse õigust laimawad ja rikuwad, wõidakse arusaadawalt senna jõuda, seda liiga kõrgeks innata ehk siiski ühekülgsest waadelda “

Suuremad saagid ei ole mitte ainuke põhjus, mis maaomandust teiste maapidamise wormide ees õigustab. Riiklisest seisukohast on maaeraomandus weel palju tähtjam kui rahwamajandusliselt

Kui meie rewolutsionisi tähelepaneme, siis näeme, et ned ikka suurtes ja kõige suuremates linnades algawad, kuhu suured ulgad igasuguseid, ilma miskisuguse omandusega, ilma warandusega ja ilma tööta inimesi kokku on kogunud. Niisugustel inimestel on täiesti ükskõik, kes walitseb ehk missugune walitsuse worm riikis on, sest neile oleks kõige armsam kui kas mitte miskisugust walitsust ei oleks ehk kui nemad ise walitseks. Ned lasewad endid wäga kergesti mõnedest osawamatest kõnemeestest walitsuse, maaomanikkude ja teiste warandusega inimeste wasta üleskihutada. Nendega ühineb kergesti niisamasugune maa-rahwas, rentnikud ja muud maapidajad kui mitteomanikud ja rewolutsion läheb lahti. Nendega ühendawad endid aga ainult arwadel juhtumistel ja ka ainult üksikud maaomanikud, olgu ned kas talupojad ehk suurmaaomanikud, kui rewolutsionärid proletariadi kasuks. Maaomanikkude wastaakkamised walitsustele on ajaluos ka olnud, aga ned on kas maksude wähenemise ehk oma õiguste laiendamise pärast olnud.

Tõeasi on, et rewolutsionid kõhust tulewad. Kui saksa rahwal ja sõjawäel maailma sõjas toitu küllalt oleks

olnud, siis ei oleks seal ka rewolutsion kindlasti mitte lahti läinud, (aga äda, äda, kirjeldamata äda oleks siis meie weiksel eestil olnud). Sõjawägedele seletati mõlemal pool täiesti tõsiselt, et ta pidi „isamaad“ waenlaste eest kaitsema. Wene sõjawäel oli süia weel küllalt, aga soldatid ütlesid: mille eest piame meie endid siin wigastada ja surmata laskma kui meil miskit maad kaitsta ei ole ja läksid sõjalinilt ära. Adleri järele kuulus 430 miljonist ha aritawast maast europawenemaal ainult 179 miljoni ha talupoegadele ja sellest oli ainult 14¹/₂ miljoni ha eraomandus, 164,5 ha oli kogukondade omandus. Mina usun, et saksa rewolutsioni juures maanälg ka väga palju kaasa mõjus. Ned näitused tõendawad, et mitte ainult rewolutsionid ei tule kõhust waid ka isamaa armastus. Rahwas, kes äda ja nälja läbi wiletsuses on, kaotab iga algatuse, ta waim saab äranürisatud, ükskõiksus üleüldistes asjades tapab isamaaarmastuse“ (Stein).

Pea süidlased rewolutsionides on aga walitsused oma seaduseandlusega ise, sest et seaduseandlus walitsusest äraoleneb. Wähemad süidlased on suurmaaomandus ja tööstus. „Kus iial wanades kulturmaades põlluasjanduslised suurmõisad leiduwad, ei ole nad mitte waba wõitluse läbi, waid militär-politikaliste wõimuolude alusel tõusnud, nagu würs tide ja suurte ärrasmõisad omikumaal, iiglamõisad wanas roomariikis ja keskaegsed lainumõisad europas, mis endid suurteks põlluasjanduse majapidamisteks ümbermuutsid kui lainuärrad uuemaaja turu ja rahwamajanduse arcnemisega kasulikuma leidsid olema, eneste maad oma juhtimisel kasutada kui oma sissetulekuid pärisorjade naturalmaksudest saada“ (David).

„Saksamaal läks väga palju talumaad, nagu Knapp on tõendanud, Stein-Hardenbergi reformi tagajärjel suurmaaomanduse kätte kaduma. Suured talupojad pidid oma talu maksudeks kolmandiku ja poole maad ära andma. Weel pahemini läks weikestel, mitte obuse pidamise wõimulistel talupoegadel. Nemad kaotasid tihti oma terwe maaomanduse ja said lihtsalt töölisteks“ (Hainisch).

Inglismaa agrarolude üle kirjutab Chamberlain järgmiselt:

„13 aastasajal kui germanlased oma uue ilma ülesehitamise kallale asusid, oli talupoeg peaaegu terwes europas wabam mees, enam kindlustatud olukorraga kui praegu, sest põline rent oli seaduslik, nii et näit. inglismaa — praegu suurmaaomanduse kodumaa — weel 15 aastasajal peaaegu täiesti sajatuhandete talupoegade käes oli, kes mitte ainult juridiliselt oma kodu omanikud ei olnud, waid kellel ka laialised ilmamaksuta õigused ühiste karjamaade ja metsade peale olid. Nende talupoegade käest on waheajal kõik nende omandus ära rööwitud, lihtsalt ära rööwitud. Iga abinõu oli selleks küllalt ea. Kui miskisugune sõda põhjust ei annud, neid ära ajada, siis said makswad seadused rikutud ja wõimumeeste poolt wale seadused wäljantud, mis weikeste waranduse suurte kasuks määrasid. Mitte ainult talupojad waid ka weikesed maaomanikud pidid saama ära kaotatud. Missugused suured pahad se enesega tõi, seda wõib üksainus näitus selgeks teha. Aastal 1495 teenis inglise põllutööline, kes päewapalga peale wälja läks, just kolm korda nii palju (ostujõu järele) kui sada aastat iljem! Nagu sellest näha on, wõis mõni tubli poeg kõige oma usinuse juures ainult üks kolmandik sellest teenida, mis ta isa oli teeninud. Nii äkiline langemine, mis otse walmistajat rahwaklassi puutub, on lihtsalt kohutaw. Arusaamata on, et niisuguse majanduslise katastrofi juures terve riik roobastest wälja ei läinud. Selle ühe aastasaja jooksul olid peaaegu kõik talupojad päewapalgalisteks mahasurutud. 18 aastasaja esimesel poolel oli — wähe aastasadasi warem waba — talupoegade seisus nii sügawale langenud, et ta liikmed ilma „ärrade“ lahke annita ehk kogukonna kassa abita mitte läbi ei saanud, sest et kõige suurem aasta teenistus kõige weiksema arwu tingimatta elutarwituste ostmiseks ei jägunud. Ometi oli lugu kõigis maades keskeuropas oluliselt niisamasugune. Praegused suured omandused on kokku warastatud ja petetud. Et 19 aastasaja keskel selle põllutöölise autuma seisukorra juures midagi muudetud ei olnud (kõigewähemalt inglismaal mitte), on Herbert Spenceri kirjatöös: *The man versus the State*, Kap. 2, põhjalikult tõendatud. Niisugustest tõeasjadest, mis sadadewiisi olemas olid, on näha, missugune iseäralik

selle alalise „edu“ mõiste oli. Suurema arvu europa elanikkudele oli wiimase 400 aasta edenedemise kõik „edu“ ikka suuremale wiletsusele. Sotsialistline kirjanik Karl Kautsky tsiteris ilja aja eest „uues ajas“ ühe sakseni herzogide Ernsti ja Alberti „maakorralduse“ 1482 a, milles käsitöölisi ja niitjaid kästakse rahul olla, kui nad peale rahapalga kaks korda päewas, lõunaks ja õhtaks neli toitu saawad: sup, kaks lihatoitu ja üks aiawilja toit, pühapäewadel aga wiis toitu: sup, kahesuguseid kalu ja mõlemi juure aiawilja toit. Selle juure tähendab Kautsky: „Kus on nüid üks tööline, ehk olgu se kõige paremas olukorras töölisaristokrat, kes omale lõunaks ja õhtaks niisugust lauda lubada wõib, millega 15 aastasajal sakseni arilikud päilised mitte alati rahul ei olnud?“

Ei ole miski ime, et põllutöölised ja talupojad niisuguses olukorras sunnitud olid omale teist, muude seas ka tööstuses, elukutset otsima ja mina arwan, et se asjaolu tööstuse tõusule mitte vähem ei ole kaasa aitanud kui kapital. Mina usun, et inimeste tööjõud mitte palju kallim ei olnud kui weejõud. Kui 1858 a tööstuse tõus algas, said töölised ikka ulgawiisi tööstusesse wasta wõetud, sest et se ka wäga palju õppimatta töölisi tarwitab. Kõik ned inimesed said majandusliselt tihti paremasse seisukorda kui põllutöölised. Selle järeldus oli, et ulgaline linnadesse ja tööstuse kohtadesse woolamine maalt põgenemiseks muutus.

Kui meie kõige esite tööaja kestust tähelepaneme, siis ei ole miskit kahtlust, et põllutöölise tööaeg üleüldiselt palju pikem on kui wabrikutöölisel. Keskmistes ja weikestes taludes töötatakse suwel päikese tõusust kuni pimedani. Waewalt 6—7 tundi öörahu lubab peremees iseomale ja sellega ka oma perele. Oluliselt vähem aega töötawad praegu mõisade töölised, aga ka nende tööpäew on pikem, kui wabrikutöölisel, iseäranis tööstuses kaheksatunnilise tööpäewa maksmapanemisest saadik. Tähtjas ei ole mitte ainult tööaja kestus waid ka se, millal se töö piab tehtud saama. Põlluasjanduses piawad paljud tööd wäga wara algama, nagu näit.: niitmine ja loomade talitamine. Wiimased tööd piawad ädakorral ka öösel tehtud

saama, nagu sünnitamiste ja loomade aiguste kordadel. Wihmastel suwedel ei ole inimestel lõikuste aegadel sagedasti miskit pühapäewarahu waid piawad töötama ja loomade talitajatel ja karjastel ei ole iialgi pühapäewa.

Põllutöö ei ole arilikult mitte ainult pikem waid ka raskem kui wabrikutöö, isegi kui tähelepanakse, et praegu ka põlluasjanduses mitmed rasked tööd masinatega saawad tehtud. Iseäranis suur on wahe töö raskuses kui põllutöölise tööd raudtee konduktoriga, ukseoidjaga, postiametnikuga jne wõrrelda. Ei ole miski ime, et nimetatud kohad põllutööliste peale suurt külgitõmbamise wõimu awaldawad. Selle juure tuleb, et põllutöö sagedasti ka paha ilmaga tuleb teha. Põllutööline ei pia mitte ainult mudaste asjandega töötama waid ise ka täiesti paha ilma käes olema. Kõrwetaw päikesepaiste wõib teda niisama wähe tülitada kui wihm ehk pakane külm. Teatawasti on wabas õhus olemine terwisele iseäranis kasulik ja ärakülmetamise ädaoht saab suurema karastamise läbi rikkalikult üleskaalutud, aga iseäranis meeldiw ei ole kül mitte igasuguse ilma käes olla. Wabrikutöölistel jääwad niisugused mittemeeldiwused ära. Wähem tüitaw on kusagil linna wabrikus suhkurt walmistada kui maal suhkru peetisi kaswatada, weel vähem wabriku kontoris suhkrumüügi üle raamatut pidada. Palju vähem jõudu on selleks tarwis, et riigiteenistuses kusagil soojas pesas istuda, ajalehesi lugeda, teed juua ja iga kuu lõpus sellest palka saada, mis suhkrutööstuse sissetuleku maksust wälja saab maksetud.

Niisugused asjaolud ei ole mitte ainult põllutöölistel waid ka põllupidajatel enestel ees. Miskisugune muu tööstusearu ei ole looduse wõimudest nii äraolenew kui põlluasjandus. Ainult wäga wähe wõib ilma kahjulikku mõju sellest kõrwale oida ja eelarwed lähewad wäga sagedasti waleks. Alati piab põlluasjandus ennast silmapilkliste olude järele seadma. Sellepärast oleneb põlluasjandus ka enam selle juhi osawusest kui kapitali rohkusest ära. Sellepärast ei ole ka mitte ainult juhtumine, et põlluasjanduses wäga wähe aktsiaseltsisi on. Põlluasjandusesse kapitali paigutamine on 1) oma wäga pikalise ringkäigu pärast vähem kasulik kui tööstuses — põlluasjanduses 1—3 aastaga üks

kord, tööstuses 10 — 12 korda igal aastal ja 2) et masinate tarvitamine mitte nii suuri paremusi ei anna kui tööstuses. Se ei ole mitte ainult se põhjus, et teatawates maakohtades masinatega mitte töötada ei saa waid palju enam se, et need masinad aastas ainult wäga wähe aega tarwitatud wõiwad saada. Aurusahad, küli- ja rehepeksumasinad wõiwad ainult mõned nädalid, kõige rohkem kuud töötada ja muu aja piawad nad küines seisma. Masinate ostmise ja küine ehitamise kapitali % lähewad aga kaduma ja peale selle alaneb nende wäärtus wananemise läbi. Käsitsi töö läheb aga weel kallimaks ja sellepärast tasub ennast põlluasjandusesse kapitali paigutamine sagedasti vähem kui tööstuse ehk kaubanduse ettewõttes.

Nende asjaolude põhjal on põlluasjanduse tasuwus sagedasti vähene ja sellel on kahekordne mõju. Esiteks se, et põlluasjandus oma töölistele mitte nii suuri palkasi ei wõi maksa kui tööstus ja teiseks awaldab se wõrdlemisi weike tasuwus ka põllupidajate eneste peale, selle maha jätmiseks, teatawat mõju. Mida otstarwekohasemalt ja ärimehelikumalt põllumees mõtlema õpib, mida enam endisest ajast päritolewad põllupidamise põhimõtted oma mõju kaotawad, seda vähem rahuldaw saab temale ta seisukord näitama olema. Selle tagajärjel näeme ästi edenenuid tööstusega maades põllutööliste maalt põgenemise kõrwal sedasama ka maaomanikkude juures.

„Prantsusmaal on seda küsimust uuritud kui palju sõjawäeteenistus maalt põgenemist edendab. Ühes ratsawäe osas ettewõetud uurimine näitas, et 147 teenistusesse astunud noormeestest 40 üleüldse mitte enam maale tagasi ei läinud ja teistest iljem suur osa sealt ära rändas“ (Hainisch).

Prantsuse põlluasjanduse Nestor, riiginõunik Jules Gautier, rahwuswahelise agrarkomisjoni abiesimees, pidas 1928 a. roomas rahwuswahelise agrarinstitudi peakoosolekul tähtja kõne, millest ma siin järgmise wäljawõtte toon:

„Ei ole miskit kahtlust, et kõikide maade põlluasjandus, iseäranis aga europa riikide põlluasjandus, wäga raskeid aegasi läbi teeb. Ei ole miskit kahtlust, et põllumees praegu oma töö eest mitte wastawat palka ära ei teeni. Selle järeldusel ei saa wäga kiiduwäärt püiete tõttu, elu

maal mõnusamalt ja lõbusamalt kujutades, mitte kordami-nema, maa rahvast tühjaksjäämisele takistust teha, kui mitte selle eest ei saa muretsetud, et talupoeg kõigewähe-malt oma eluülespidamise ära teenib. Nii kaua kui se mitte ei sünni, wõiwad kõikõugused kõlbluse abinõud maksma pandud, kõik wõimalikud korraldused wäljaantud saada, kuid neist ei saa miskit kasu olema. Talupoeg saab ütlemä: Mina ja minu pere ei wõi siin mitte elada. Wabrikus saan ma kohase palga lühikese tööaja juures. Walik ei ole mul mitte raske.

Selle liikumise tagajärgesi tunneme meie kõik. Põl-luasjandusel ei ole mitte enam tarwilist tööjõudu ja mõne-des maades ka mitte enam abinõusi, sisseseadeid ja wilu-must, mis tale wõimaldaks, maast kõige suuremat saaki kätte saada. Nii kaua kui maa mitte kõige suuremat saaki ei anna, saab ühest küllest wõimata olema, et talu-poeg oma eluülespidamise ära teenib ja teisest küllest saab wõimata olema, et innad langewad, aga mõlemad on maa-ilma rahule tarwilikud. Meie esitame siin miljonisi ja miljonisi talupoegasi. Mõtelge nende peale kes praegu oma paleigi sees maad ariwad. Meie piame neile meestele nii ruttu kui wõimalik on, ned abinõud kätte andma, mis neile wõimaldawad, maast kõige suuremat saaki kätte saada⁹ (Deutscher Landruf).

Tschechoslowakia põlluasjanduse seisukorda walgustas riigikogu liige Windirsch 1928 a. eelarwe nõukogu koos-olekul järgmiselt:

„Põllutööminister featas wiimasel laupäewal, et põllu-asjanduse kogu wõlasumma riikis — raamatu ja iseklised wõlad — umbes 20 miljardi krooni suur on. Se on üks määratu wõlg, mille eest % maksetud ja mis tasutud piab saama. Kas on se üleüldse wõimalik? Põlluasjandusliselt sai 1927 a. korralikuks piatud. Nüid on statistikerid wälja arwanud, et selle aasta põlluasjanduse kogusaak 35 miljardi krooni wäärt oli. Se on loomulikult ainult kogutulu, mil-lest kulud maha tulewad arwata. Kui puhas sissetulek, millest põllumehed elama ja wõlgade % piawad maksma, wõib umbes 10% kogusaagist arwata, s. o. 3,5 miljardi krooni. 20 miljardi wõlgasi teewad 7%+ kustutus ümar-

guselt 1,5 miljardi krooni, nii et 3,5 miljardi saagist ainult 2 miljardi üle jääb, millest tschechoslowakia põlluasjandus elama piab. Sellest ei saa aga kogu põlluasjandus mitte elada ja sellepärast piawad wõlad ikka enam kaswama.

Nähtused tõendawad ka, et nad ikka kaswawad. Ainult üks aeg oli, kus wõlad wähenesid, se oli a 1916—1918, aga 1919 a. saadik on nad jälle kaswanud. Neid põhjuseid on sagedasti uuritud. Wõlga olewad ja jookswad tulumaksud, waranduse maksud, omawalitsuste suured tarwitused, ned kõik tõid awalikkude maksude nimekirjas ainult wõlgade lepingute tegemise. Sõja järel pidid ka ehitused jälle korda saama seatud, inwentar pidi nõuetele wastawalt täiendatud saama ja kõige uuemal ajal tulid ka sotsiaalsed tarwitused senna juure, nii et põlluasjandus aigekassade ja sotsialkinnituse maksudeks aastas 375 miljoni krooni pidi maksma.“

Bayeri maarahwa suure rahulolematuse awaldamise juures (1928) sai saksa põlluasjanduse üle järgmist üteldud: „Se küsimus, mis meie praegu põlluasjandusest igalpool kuuleme, seisab sõnades: mis piaks saama? Selleks on waja, et meie omale kui aluseks selle lause üles seame: ilma mõjuta politika peale ei ole miskit majanduse paranemise wõimalust. Warem oli meil terwe rahwale wastutaw walitsus. Praegu walitsewad meil parteininamehed, erakonna tahtmisest äraolenewad isekud. Walimiste tagajärgede wäljatuleku järele saab „paremale“ ehk „pahemale“ poole walitsetud.“ (Weilnböck).

„Mis tahab aga uus pahempoolne walitsus riikis? Maksude kõrgendust eriti ka põlluasjanduse tarwis. Tollide alandamine ja wilja monopol sotsialistlise mõju al. Talupojad, teie näete, tahetakse wiimast, tahetakse maja ja wara, tahetakse kodumaad ja kodukollet.“ (Hopp)

Wenemaa suure kokkuwarisemise järel „on endid seal egoistid ja kanaljad (—kõige alatamad kelmid) walitsusesse sissepesitanud“ ja sellepärast on põlluasjanduse seisukord seal nii paha, et se mitte wäärt ei ole, Brenatano järele, „sellega teaduslikult tegemist teha.“

Ned näitused walgustawad küllalt selgesti talupoegade seisukorda 16 aastasajast kuni olewikuni. Näitab nagu tahaks walitsused ilma teadmatta selle Henry George kõlbmatta nõudmist teostada — „kõik maksud peale maa wäärtuse kõrwaldada“. Selle tagajärg on aga alati suurem maalt põgenemine, wiletsus ja rahwa wae-semaks jäämine olnud.

Juba Quesnay ütles: „Riigi walitseja ja rahwas ei pia iialgi silmast kaotama, et maa ainuke rikkuste allikas on ja et põlluasjandus se on, mis seda paljundab. Et maa-elanikkude rõhumist õigustada, on wäljapressijad selle põhilause ülesseadnud: talupojad piawad waesed olema, et mitte laisaks jääda. Ärgu wähendatagu mitte kõige alamate klas-side jõukust, sest inimene, kes midagi kokkuoida ei wõi, töötab ainult oma eluülespidamiseks ja et üleüldiselt, se kes omale midagi kokku wõib oida, usin on, sest iga inime ne on rikkuse järele ahne. Ned ministrid, kes inimlikkudest tundmustest juhitud saawad, wiskawad ned wastikud ja kahjulikud põhilaised ära, mis ainult maa laastamisele wiivad, sest nad teawad kül, et ned maaelanikkude rikkused on, mis rahwa rikkuse sünnitawad. Waesed talupojad, waene riik.“

Nende ütelnuste tõendusid wõib ajaluost ja ka praegusest elust rohkem leiða kui tarwis on „Ühe maa edu ja õitsemine rahwamajanduse mõttes kui ka iga üksiku inimese töö tagajärg on oluliselt riigi õigest majanduse politikast äraolenew“ (Ruhland).

„Keegi ei wõi nende sõnade tõsidust waleks ajada, mis persia kuningas Artaxerxes juba 1600 aasta eest on ütelnud: „Ei ole miskit wõimu ilma sõjawäeta, miskit sõjawäge ilma rahata, miskit raha ilma põllutööta, miskit põllutööd ilma õiglusega.“ Siiski ei ole ned tooniandjad politikamehed mitte midagi ehk ainult wäga wähe teinud, et talurahwale õiglust osakssaada lasta“ (Stein).

Maailma sõja ajal wõeti talurahwa käest obused, waised, siad, wili jne. odawa taksiinna eest ära, aga nemad ei saanud niisuguse odawa taksiinna eest midagi tagasi. Ka rahuajal ei wõi nad kõigis maades oma saadusi linnarahwale wabatahtliku inna eest müia waid neile on walitsuste

poolt, kas kindlad innad ettekirjutatud ehk ned aetakse kunstlikult, tollide, sisse- ja wäljawaega, nii madalaks, et saadused tööwaewa ei tasu. Peale selle tehakse neile seadustega mitmesuguseid muid takistusi ja raskusi, nagu näit. piima raswaprotsendi alammäär, tööliste palgad, tööaeg jne., kuna töölised ja töösturid oma töö ja saaduste eest nende käest igal ajal wabatahtlikku ja kõige suuremat anda wõiwad nõuda. Se on talurahwa wasta taewapoolse kiskendaw ülekohus!

Talurahwas wõib kõige suurema tagasiõidlikkusega ja kõige raskema tööga alles mitme põlwe jooksul miskit niimetamisewäärilist kokkuoida, kuna töösturid, kaupmehed, pangad ja mitmesugused muud etfewõtjad sagedasti juba mõne aastaga määratud warandused kokku kuhjavad. Se näitab küllalt selgesti, et talurahwas maksudega kõige raskemini koormatud on. Et põllutöölised raske töö eest linnadesse põgenewad, kus neil igasugused kergendused, mõnusused ja lõbustused käepärast on ja et talupojad ise sunnitud on neile järele minema, selles ei ole mitte talupojad süüdi waid seaduseandlus. Saksa olude üle kirjutas Niendorf juba 1875 aastal:

„Rahwamajanduse muutumatta wäljaarwamise järele on kindel, mida lisaks wana rooma, spania ja prantsuse ajalugu kui näitus tõendab: selle bourgeoisi-liberalismuse walitsuse al piab se ilgaw saksa riik wäga ruttu jälle tükki-deks minema, kõigi preisi truuduse peale waatamatta saab selle aastasaja kõige wägewama monarhi, Hohenzollernite tron, kôdunenud, ussitanud, ajaluoliseks muinasmälestuseks saama ja meie terve õitsew kultur piab pikaliselt põdewas anarchias lagunema.

Sellepärast on aeg, et Hohenzollernite pilk ennast jälle selle 10 000 ruutpenikoorma maa peale pööraks, milles linnad ainult punktikesed on, selleasemel et ta, nagu se praegu paistab, ainult üksi ned punktid silmas piab, mis tõesti midagi muud ei ole kui sipelgate pesad selles 10.000 ruutpenikoorma ruumis.

Suurlinnade bourgeoisia hyperkultur on se us, mis iga walju walitsuse wiimaks ära äwitab. Se ei ole miski alusmür, mille peale seda wõiks põhjendada, sest se ise on

kõigi loomulikult ja ajaluuliselt olemas olevate alusmüiride äwitaja. „Saksa riigilinnad“ on saksa keisrite seas Heinrich Voglerist saadik ükskord juba suurt osa mänginud, alati uskus keiser ennast nende peale toetama pidama. Nad mõistsid enestele aga ainult tühjade tõotuste eest „wabadusi ja eesõigusi“ kätte saada. Muud ead ei ole nad keisrile ialgi teinud, kui et nad tale kõige kõrgema tänamattusega on tastanud.

Seda tõugu rahaaristokratia läheb ainult riigi nõrgendamise peale wälja, sellega et ta selle eesõigusi oma kätte kisub ja oma wõimu rahwa kogumajanduse eesõigustatud wäljakurnamiseks kasutab. Selle juures on ta ennast alati araks näitanud — ta ei lähe mitte iseklikult labingusse, ta muretseb kül selletarwis, rahwast tulesse saata, ta ise selajal, mis kõiki indab, talitab ja takserib, mõistab kõige pealt elu enese wäärtust innata.“

„Kui roomas paljud patritsiad ja rüütlid kartago ja Hannibali wastase sõja ea lõpu üle juba meeleeitlusel olid, siis olid põlluarijad plebeid ned, kes oma jõu ja wisaduse, oma isamaaarmastuse ja ohwrimeele läbi mitte ainult ära-kaotatud tagasi ei wõitnud ja kõigi meeoleu ei tõstnud, waid ka kõige ädahtlikuma wastase italia maast eemale tõrjusid ja lõpuks kuni äwitamiseni löid“ (Stein).

Ned näitused tõendawad, et arwurikas ja rahulik maa rahwas ilma waidlematta kõige parem riigi tugi on. Riigi koosseis põhjeneb esimeses jones maaomanduse peal. Maa töö, kodu külgi siotud olemine, ühendus loodusega ja maaga, pärandatud kombed, liikuwast ja waheldawast linnade elust lahusolemine teewad talurahwa alaloidlikuks. Tema tege-wus, toitmise wiis ja wabas õhus wiibimine annawad tale tubli terwise. Sellega ühendab ta armastuse oma kodu järele ja sellepärast on ta maakaitseks kõige tugewam, usaldatawam ja parem kogu. Ta ei maksa nii siis mitte ainult kõige rohkem maksusi rahas, waid ta kannab ka kaugelt suurema osa muid kohustusi ja koormaid. Seda õiglustam paistab selle järele maaomanduse rõhuw otsekoheste maksu-dega koormamine.

Ned on kõige esmalt nooremad energilisemad isekud, kes maale ehk kõige vähemalt põlluasjandusele selja pöö-

rawad ja ainult arwa jälle ehk ainult kui mereädalised selle juure tagasi pöörawad. Palju niisuguseid inimesi, kes omale mõne muu elukutse kui põlluasjanduse waliwad, on selle waatega, et neile nende uues elukutses tõusmise wõimalus awaneb. Tihti on se ka tõesti wõimalik, aga wõib olla niisama tihti ei lähe se ka mitte õnneks. Paljud lähewad aga ainult töö põlgamise pärast linnadesse ja seal sünnitawad nad mitmesuguste mereädalistega tööta tööliste kogu, millega walitsused wäga tõsiselt arwestama ja selle kõrwaldamiseks wõimalusi piawad otsima. Nad ei te sagedasti mitte ainult kuritegusi ja sellega terwele riigile, politsei, kohtunikkude, wangimajade, wangioidjate, parandusmajade jne. arwu suurendamisega ülearuseid ja mittetulutoowaid wäljaandeid, waid weel kardetawamad on rewolutsionid, iseäranis kõige uuemal ajal, pärast maailma sõda. Ned lähewad aga riigile ja rahwale palju kallimaks kui weikesed kuritööd, sest nad ei kukuta mitte ainult walitsusi waid kukutawad ja purustawad ka terwed riigid ja äwitawad kodusõdade ja muude sündmuste näol riikide ja rahwaste majanduse. Nende äraoidmiseks tahaks ma järgmisi abinõusi soowitada:

1) Põlluasjanduse pealt otsekoheleid maksusi wähen-dada ja se osa tööstuse, kaubanduse, pankade ja muude ettewõtete peale panna.

2) Linnadesse wabrikute ehitamised ära keelata ja nad maale wõimalikult ühetasa ära paigutada. Seal woiwad töölised omale weikesed maatükid omandada, senna peale majad ehitada ja nende arimisega oma waba aja ära tarwitada, mis terwisliselt, kombeliselt ja majandusliselt ja wõib olla ka perekonõliselt palju ilusam, mõistlikum, wii sakam, kulturilistem ja kasulikum on kui linnades.

3) Kõige loomulikum ja mõistlikum on aga tööta tööliste maale asundamine. Seal saawad nad omale alalise töökoha ja sellega ühtlasi ka toiduallika. Mida oolsamini nad töötawad, seda enam saawad nad selle eest ka toitu. Se wastab ka täielikult neile sotsialismuse nõuetele, et töö-lised piawad oma tööwilja omale palgaks saama.

Tööliste asundamise üle kirjutab Gerlach järgmiselt:

„Tööliste asundamine on üks kõlblik abinõu maatööliste paigapidajateks tegemiseks : selle läbi võib töölistele võimalus oma sissetuleku suurendamiseks antud saada ; selle läbi võib neile tõusmise võimalus antud saada ; tööline tarvitab töö kokkuvõid temale antud maa parandamiseks ja kaswab sellega ühte ; kodukindlal töölisel on uvi oma kodumaa eakäekäigu edenemises ; kus suurem arv töölisi oma perekonnaliikmetega ise oma majapidamises tegew on, seal saab suurema arusaamisega ja suurema usinusega ka võera tööandja juures töötatud. Maatööliste asundamine põhjened weikestes oma majapidamistes naiste tegewuse peal ; selle läbi saab naiste tööjõud, mis praegu sagedasti osalt kesas seisab töölise perekonna uwides ära kasutatud “

„Selle juures tulewad esimeses rias rabad ja nõmmed küsimuse alla, mis wiljakandjaks maaks võiks saada muudetud. Kõwem tollikaitse kui senini, saab nende ülesarimist ka võimaldama. Ned ääled rohkenewad, mis kõwemat tollikaitset kui senini nõuawad, et ka vähem wiljakandjate ja saagiandjate maade ülesarimist tasuwaks teha ja sisseweolubadesüsteemi, sest et se leiwawilja wäljawidu edendab, mida meie majanduslise iseseiswuse uwides tungiwalt omal maal tarwitame, peale sõja mitte jälle elusse ei tahaks lasta tõusta. Wiimastel aastatel ikka suuremaks saanud maatööliste puudus saab osalt suurema wigastatud sõjameeste maale asundamise läbi, osalt suurlinnadest nende ümbrustesse maale plaaniliku wäljarändamise edendamise läbi, tööstuse tööliste kõrwaltegewuse ja kaupluse abijõudude oma maatüki peale paigutamise läbi kaetud“ (Senator).

Wäga ea on kui walitsusel alati maad tagawaraks on, et ta tööta töölisi tarwituse järele asundada võiks. Kui seda aga mitte ei ole, siis võib seda seaduseandlisel teel muretseda. Selleks võib talude suuruse ülemmäär seaduslikult kindlaks saada määratud ja sellest ülearuse maa piaks omanikud wabatahtlikult kas ära müüma ehk muudel tingimistel ära andma. Kus wabatahtlik ära andmine mitte ei sobi, seal tuleb sunniwiisil wõerandada. Saksamaal maawõerandamise üle kirjutab David järgmiselt :

„Wõerandamise tarwitamise üle wõiwad idaelbe maa-
 ärrad ka alles kõige wiimaks kaewata. Suur osa nende
 praegusest omandusest pärineb nendest wõerandamistest,
 mis nad weel 19 aastasajal endise talupogade omanduse
 kallal ettewõtsid. Nead ise olid ju ka, kes riigi õigust
 suurte mõisade wõerandamise peale weel ilja enne sõda
 elawalt esitasid. Siis nimelt kui nad wõerandamise seaduse
 pohla omanduse wasta preisi klassiparlamentis aastal 1908
 läbi wiisid. Selle seaduse põhjendamise juures preisi kohtu-
 ministri Beseleri läbi, sai põhimõttelik riigi õigus lühidalt
 ja selgesti (tip top), maaomandust üleüldisuse käekäigu uwi-
 des, mille alla muu seas ka politikalised uwid langewad,
 wõerandada. Sellele seadusele andsid siis rahwusliberalsed
 oma nõusoleku ja riigipäewa saadik Dr. Friedberg õigustas
 seda selle märkusega, et wõerandamise asjas praegu ühel
 uuel seisukohal tulla seista. Wanameelsete partei juht
 v. Heydebrand ja Lasa aga rääkis siis selle tähelepanemise
 wäärt lause: „On olusi, milles seadused waikiwad, meie
 wõime oludesse tulla, kus meie mitte teisiti olla ei wõi,
 kui meie põhiseadusi, millest meie muidu kinni piame, mis
 muutumatta jääwad, wõimuses oleme antud piirides tarwi-
 tuse järele korraldada. On olusi, kus wõtma piab, sest et
 seda mitte teisiti ei saa.“ (Koosoleku protokol 16 janua-
 ril 1908)

Kas ei ole saksa walitsus sellega ka mitte eesti maa-
 wõerandamist täiel määral õigustanud?!

2. Kas suurmõisad wõi weiketalud ?

Paljud majanduseteadlased, aga iseäranis sotsialistid, wõrdlewad põlluasjandust wabrikutega ja on, niisuguste wõrdluste põhjal, arwamisel, et põllutööd ka wabriku wiisil wõib teha ja et sellepärast, et wabriku suurärid kasulikumad on kui weikeärid, ka põlluasjanduses ainult suurmajapidamised piaks olema. Niisugune waade ja wõrdlus on aga täiesti walel alusel, sest nagu Dawid täiesti õigesti ütleb: „Tööstusline warade walmistamine on mehanikaline, põlluasjanduse saaduste walmistamine organiline tegewus.“ Tema seletab nende wahesi järgmiselt:

1. „Organiliste saaduste walmistamise tööl puudub täiesti kestew wool, nagu meie seda mehanikalises wabriku töös leiame. Kuue, laua ehk masina jne. tegemine wõib igal ajal alatud saada ja kord alatud, wõib se töö wahetpidamatta edasi kesta. Inimene wõib seda takistada, aga tal ei pruugi seda mitte teha. On üks asi walmis, siis ei ole niipea teise niisamasuguse asja tegema akkamiseks mis-kiit takistust. Täiesti teiseti seisab asi ühe tonni nisude walmistamisega. Seal määrab loodus töö alguse aja ära. Juba põllu ettewalmistamine ei lähe mitte wahetpidamatta. Esimese, teise ja wõimaliku kolmanda künni wahed kestawad päewad ehk nädalid. Maa sees füsika-kemialistele ja bakterioloogialistele sündmustele piab tarwilikku aega antama, kõlbulik ilm piab ära saama oodatud. On seeme maas, siis tuleb nädalisi ja kuusi kestew töö waheaeg. Kewadil tulewad siis mõned lühikesed järellumutuse, rohuäwituse ja wõimalikkude söödikute wasta kaitsemise tööd. Uue pika waheaja järel tuleb wiimaks lõikuse kuuga töö lõpetamine. Selle tegewuse kordamine on aastaaegadega sio-
tud.

2. Aja wahedega käsikäes käib kestew tööde wahetus. Rammutamine, kündmine, äästamine, külimine, trulli-

mine, rohuäwitamine, niitmine, widu põllule ja sealt ära wahelduwad üksteisega. Ka mehanikalikkude asjade walmistamise juures on töö üksikutele walmistamise astmetele mitmesugune, aga seal ei ole üksikud walmistamise käigu astmed mitte ajaga kindlaks määratud. Nad käiwad kinnises ahelas ja alalises ringkäikus. Se wõimaldab alaliselt ühelajal üksteise kõrwal mitmesuguseid walmistamise astmeid ja nendega mitmesuguseid osatöösi. Selle peal seisab esimeses jones mehanikalise walmistamise tehnikalise tööjägamise wäljakujunemine, tööstuse algus oma eriti koolitatud osatöölise stabiilsena. Selle peal seisab edasi wabrikandi wõimalus oma tegewust ainult ühe eriasja walmistamise peale piirata.

Kumbagi neist tööwiisidest ei wõi edenenud põllutöö tarwitada. Se põllumees, kes oma tegewust üheainsa asja, ütleme nisude walmistamise peale tahab piirata, on sunnitud oma tööd nädalisi ja kuusi läbi täiesti seisma jätma. (Seda töötehnikalist raskust tähelepanematta jättes, wõtab niisugune eraldamine põllumehele ka kõik paremused, mis otstarwekohane wiljawahetus talle füsilise wiljakandwuse tingimiste alaloidmiseks annab) Piab põlluasjanduse kogu töö alalisesse woolu jääma, siis wõib se ainult mitmesuguste wiljatõugude kaswatamise läbi kordasaadetud saada, mille tööajad täiendawalt üksteise wahel astuwad. Ka siis on weel küllalt lühemaid ehk pikemaid waheaegasi ja kõige pealt on ka siis weel töötarwituse tõusu ja mõõna aastaaegade ringkäikus kuni wast täieliku keskjalwe waheajani. Ainult loomade pidamise juuretuleku läbi, oma alaliste oolitsemise töödega, saab majapidamise tööde käik ka läbi talwe teatawa kestwuse. Tööstuse sarnase tööjägamise läbiwiimine ei ole aga ka siis mitte wõimalik. Mitmesuguste taimede ja loomade kaswatamise kokkuwõtmise tagajärjel on kül majapidamises alati midagi teha, aga alati midagi teist. Tööde mitmekesisus on aruldaset suur, kuid ükski neist ei ole alaline.

3. Põlluasjanduse tööde ja aja katkestusega on ligidas ühenduses nende koha muutlikkus. Töö koht waheldub alaliselt. Põld, einamaa, õue, laut, küin, on kirjused wahelduses põllumehe töökohad. Taimede elutegewus on

kohtade peale kindlustatud. Inimesed piawad oma tööriistadega nende juure minema. Ka töö põllul ja einamaal ise on täiesti liikuwa iseloomuga. Wabrikus rändab arilikult walmistataw asi, aga töö koht ja abinõud selle wasta on kindlad. Se teeb seal wõimalikuks kindla süstemi järel jõu- ja töömasinaid sisseseada. Põlluasjanduse tööriistade kogu selle wasta kannab arilikult liikuwat iseloomu.

Põlluasjanduse töömasinad on rändawad üksikmasinad ja mis iseäranis põllu ja einamaa arimisesse puutub, siis piawad ka jõumasinad rändama. Se tõmmab põlluasjanduse masinate suurusele kitsad piirid. Põllutöös tarwitatud motorid on tööstuse omadega wõrreldes weiksed. Edasi on jõusünnitajate liikuw iseloom loomade jõu asetäitmise asjas aruldaset tähtjas. Wõetakse senna juure, et põllutöö masinad enamiste ainult mõned nädalid aasta jooksul töötada wõiwad, aga kõige muu aja ilma tarwitamatta piawad seisma, siis selgub arusaadawalt, mikspärast seisjate masinate ja wioabinõude tarwitamine põllutöös palju raskem ja kallim on kui tööstuses ja mikspärast isegi rändaw üksikmasin wõrdlemisi kallimalt töötab kui terve aasta läbi tegew tööstuse üksikmasin.

4. Põlluasjanduse walmistamise tegewuse alguse ja lõpu ajaga määrab loodus ka selle käigu kiiruse ära. Tahaks inimesed endid palawiku sarnaselt waewata, tahaks nad päewad ja ööd sundida ja ajada, organiline edenemine ei lase ennast mitte oluliselt kiirendada, loodus ei lase oma käiku mitte muuta. Ta ei walmista wilja mitte warem, ta ei tee kirssisi mitte ennem punaseks, ta ei lõpeta wasika kaswamist emaihus mitte rutem kui ta tahab. Kaswamise aja lühendamise, mis põllumees warasemate sortide waliku ja sündsa toitmise wiisi läbi mõjuda wõib, on wõrdlemisi wähesed ja selle walmistamise aja kiirendamisega wõrreldes, mida masin selles asjas teostada wõib, täiesti wõimetu.

5. Et maa põlluasjanduse tarwis mitte ainult seisukoht waid ühtlasi walmistamise abinõu ja tooresmaterial on, siis kaswab — antud arimise eaduse juures — äri ruumilainenemine proportsionalselt saadawa saaduste kogule. Töökohakaugus teeb põlluasjanduse suurettewõtjale oma tööliste ülewaatuse palju ajawiitlikumaks ja kallimaks kui se töös-

tuse ettewõtjale on. Selle juures on tehtud töö rohkuse ja weel enam selle eaduse järelwaatus oma poolt palju raskem kui tööstuses. Ettewalmistuse, küli ja oolitsuse tööde ühetaolus ja eadus ei tule põllul enamiste mitte kohe pärast nende lõpetamist nähtawale waid neid wõib alles kaswu edenemise järele kindlaks teha. Tööjätusega tööstuses, kus walmistataw asi ühes kinnises järjekorras ühe osatöölise käest teise kätte rändab, kontrolleri esimese tööd teine. Se sisemine järelwaatus puudub põlluasjanduses täielikult. Ei ole miski ime, et selle juures töölise omauwi oma töö tagajärje üle palju enam puudub kui tööstuses.

6. Põlluasjanduses on üks töö, millele tööstuses mis-ki wastastükki ei leidu. Sellega, et põlluasjanduse ühis-elus suur osa oma saadusi jälle ära saab tarwitatud, teeb ta ühtlasi ka loowat äri tööd. Ta walmistab sellega tarwilist tooresmateriali, mis uuesti saaduste walmistamiseks põllule läheb.

Loomade wäljaeidetes on just taimede kaswamiseks tarwilikud toiduolused vähendamattalt olemas, mis maa sees ainult väga piiratud määral olemas on ja mille tagasi andmisest selle wiljakuse nõrgenematta kestus ära oleneb. Tööstuse äri on üks surnud sisseseadete mehhanismus, mille seas inimesed ainult kui aju- ja musklitöölised tegutsewad. Iseklik tarwitamine sünnib wäljaspool walmistamise tege-wust. Põlluasjanduse äri on elawate olewuste loodus, mil-lesse ka inimeste aineeline elu on asetatud. Mida kinnisem se loodus on, mida vähem saadusi sellest äriliselt ühenda-tud taimede ja loomade elutegewuse ringkäigust wälja saab saadetud, seda kergem on maa taimede toiduainete tasakaalu kestew alaloidmine, s. o. tasakaal lõikustega toiduainete wõtmise ja rammutamise tagasi andmise wahel teostada. Peale selle aga annab se suur tük loomulikku majapidamist, mis selles talu perekonna äris on, sellele ka mitte soowitawate turuolude kordadel kôwa rahwamajan-duslise wastapidawuse jõu.

7. Mõnes ruumiliselt antud suurusega tööstuse äris wõib aja kiirendamisega ja sagedama walmistamise tegewuse kordamisega saaduste kogu ruttu ja suuresti tõstetud saada. Tarwilik tooresmaterial eeldatud, tarwita se saaduste roh-

kendamiseks ainult kiirema töökäigu äraõiendamist parandatud masinate läbi. Saaduste kogu rutuline suurendamine võimaldab ja sunnib kapitalistlist äri turu üksi oma tarwis võtma. Weikselt, tehnikaliselt tahajäänud äriilts saab turu ja sellega olemise võimalus võetud. — Edenenud põlluasjanduse äri antud ruumi suurusega ei või oma saaduste kogu mitte ligikaudu nii ruttu ja nii suurel määral tõsta kui se mehanikalisel warade walmistamisel võimalik on. Antud pinna peal leiab ainult teataw arw ühtetõugu taimesi üksteise kõrwal ruumi. Ühtetõugu taimesi üksteise järel kaswatamine on alles teatawa aja pärast võimalik. Organiliste oluste walmistamise kiirendatud kordamine on selle läbi võimata. Enamad ja tähtjamad paraja wöö kulturtaimed walmiwad ainult üks kord aastas. Antud pinna ükskõige peal ja antud aja ükskõiges võimalik walmistamise tegewuse arw on sellega kindlasti piiratud. Se ei ole mitte äraolenew pikalisemast ehk rutulisemast organilise edenemise kaasas käiwast tööde käigust. Wiimaste kiirendamine parandatud masinate läbi jne. ei too enesega miskit saaduste kogu tõstmist.

Piaks ühe hektari põllumaa peal enam nisu saama walmistatud kui enne seda, siis ei või se mitte walmistamise tegewuse paljundamise, waid ainult kõrgema taimede organismuste sisemise saaduste walmistamise edenemise läbi kordasaadetud saada. Teadus näitab selleks abinõusi ja teesi. Nende üleüldisustatud tarwitamise läbi võiks praegune organilise walmistamise läbistikune seis kindlasti weel väga tähtjalt tõstetud saada, aga sellele tõstmisele on kaswatawate taimede ja loomade keha iseku ja tõukohase piiratud kaswamise jõu parandatud omaduses aeg ja mõet antud. Nende füsioloogilise saagianni kogu ja eaduse tõstmise abinõusi saame meie üksikult tundma õppima. Ned puutuwad toitumise, oolitsuse ja kaitse olusi ja kõige esite taimede ja loomade tõuparandust. Selle juures saab näitama, et weikeäri nendes tähtjates põlluasjanduse edenemise arudes suuräriridele milgi wiisil alla ei jää waid paljudes asjades neist üle on “

Mitmesuguste tegurite mõju al on pikkamisi üksikutes riikides ja nende osades väga mitmesugune maaomanduse

jägamine wälja arenenud: kas on suurmaaomandus ülekaalus ja wiimane wõtab omale muuseas selle ülemäärase, suuremat osa maast enesesse imewa laienemise, mille põhjal iiglamõisadest (latifundium) räägitakse, ehk on weike ja kõige weiksem maaomandus walitsew, ehk aga on ülekaiw keskmise suurusega omandus, mis omanduse jägamisele ta äramärkiwa kuju annab. Kõik ned suuruse mõisted on muidugi väga pealiskaudsed ja selge on, et üksiku omanduse mitmesuguse saagianni mõttes maa eaduse, seisukoha ja klima järele, geomeetrialine pinna laius üksi mõisade suuruse liikidesse jägamise tundemärki mitte anda ei wõi.

Paul Pagel ütleb selle kohta järgmiselt: „Waidlus põlluasjanduse suur- ja weikeäri wõitluse wõimu üle ei jää mitte rahule. Ikka jälle tõusewad tõendamatta arwamised üles, mis — wälja wõetud küsimuse üldkogust — kaugel ära on, õiget pilti anda wõida, aga ometi kirjaniku sellekordse koha järele mõne äri suuruse poolt ehk wasta wälja saawad mängitud. Täieline selgusetus on aga poliitikalises ja majanduslises päewa wõitluses. Ilma walikuta saawad löögi kirjanduse autorid tõenduseks ette toodud, oma arwamiss wastaste üle waikitud.“

Se küsimus missugune majanduse worm, kas suur-, keskmine ehk weikeäri riigi, rahwa- ja eramajandusliselt kõige kasulikum on, wõib ainult, nagu Huschke ütleb, „kõige waljuma teaduslikkuse põhjal“ wastatud saada. Et seda küsimust asjakohasemalt paremini walgustada ja wastata wiskame esite ühe pilgu inimsuse edenemise ajaluosse ja põlluasjandusesse ehk ka praegusesse wabasse loodusesse. Seal näeme meie, et üks jahimees oma elamiseks palju rohkem maad tarwitab kui loomade pidaja, se tarwitab oma elamiseks aga jälle palju rohkem maad kui põllumees, se oma elamiseks aga jälle palju rokkem kui aidnik ja aidnikkudest puuwilja kaswataja palju rohkem kui aiawilja kaswataja. Se näitus üksi tõendab juba küllalt selgesti ja kindlasti, et põlluasjanduse weikeäri, peaasjalikult majanduslises mõttes, riigi-, rahwa ja eramajandusliselt palju kasulikum on kui suurmajapidamine. Peale sel'e tõendab se näitus alaliselt kaswawat, aga mitte kahanewat saagiandi, nagu Ricardo oma õpetuse täiesti walesti on ülessead-

nud. Tema õpetus näitab täitsa selgesti, et tal wiljawahe-
sest al- ja wahelkaswatusega weel miskit aimu ei ole olnud.
Kaswaw maa saagiand wõib wiljawahetusega kuni sõniku-
labades ja kaswumajades pottides kaswatuseni suurendatud
saada. Wäga wõimalik on, et lähemas tulewikkus iga
talumees, aiawilja kaswataja, majaomanik jne. odawa õhu
elektriga — nagu praegu õhust lämmastikku saadakse —
walgustatud ja küetud kaswumajades ka kaswumajades ka
kõige paremaid aiawiljasi wõib kaswatada. Selle järele on
ainult laiskadel ja rumalatel inimestel ehk ümberpöördult,
kahanew maa saagiand, aga teistel mitte. Keegi ei sunni
kedagi ühte wilja alaliselt ühe koha peal kaswatama.

Niisama wale on ka Malthuse rahwakaswamise õpetus
Sellest ajast saadik kui Ricardo oma õpetuse üles seadis
on kõikides riikides palju miljonisi inimesi juure kaswanud
ja nad saawad palju paremini toidetud kui selajal. Teiste
sõnadega, põlluasjanduse saagiand on saksamaal, põlduariwa
rahwa kahanemise ja sellel ajal „põllutööriigist tööstuse
riigiks ülemineku“ peale waatamatta, weel kord nii ruttu
kaswanud kui rahwas! Oh Malthus!!“ (May). :

Põlluasjanduse pea otstarwe on, et rahwas tahab ja
piab toidetud saama „Põllumees walmistab esimeses joo-
nes iseenele ja oma perekonnale toitu. Selle tarwis on
ükskõik, kas tsentner wilja 10 ehk 100 marka maksab.
Põlluasjanduse saaduste omadus, inimestele toiduks olla, ei
kuulu miski olukorra alla. Nad ei ole miski ooja asjad
ja ei ole ühele inimeste kogule elamiseks mitte vähem
tarwilikud kui teisele“ (Pagel). Selle järele koondub uuri-
mine, puhtkasu arwamist täiesti kõrwale jättes, Keupi jä-
rele, ainult kahe järgmise punkti peale :

1. Missugune ärisuurus wõib, muidu ühesugustel tin-
gimistel, maast kõige suuremaid kogusaakisi kätte saada ja
2. Missugune toob kõige suurema ulga saadusi pinna
ükssuse pealt turule ja teeb seda selle läbi wäljamaast
wabamaks?

Lühiduse pärast toon ma siin Auhageni wälja töötatud
Keupi ja Mühreri uurimiste tagajärjed näituseks. Keupi
uurimise koht oli neumarkis tagapommeris. Tema poolt
uuritud 4 asunduse põllumajandusliselt tarwitatud pinna

suurus oli kokku 2869 ha. Nendes sai 103 rendi talu täpselt uuritud ja 75 teisi rendi talusi wõrdlemiseks tarwitatud. Nelja wõrreldawa mõisa põlluasjandusliselt tarwitatud pind oli kokku 3598 ha. Terwe läbi uuritud põlluasjandusliselt tarwitatud maapinna suurus oli kokku ümar- gusest 9543 ha. Uurimise aluseks oli endiste mõisade juures 8—11 ja talupidajate juures 3—5 aastane raamatu- pidamine.

„Turuwõimuliste“ põllusaaduste wäärtus oli põlluasjan- dusliselt tarwitatud ha pinnalt:

Asunikkudel	258,8	Marka
Mõisadel	234,9	„

Loomakaswatusse turusaaduste koguwäärtus oli, üksuse indasi aluseks wõttes:

4 endisel mõisal	109912	M.
4 praegusel asunduse	384691	„
4 wõrdlusmõisal { I. ajajärk	120968	„
{ II. „	142997	„

Mührer on kuningliku asunduse ringkonda posesis uurinud. Suure tähtjusega tema poolt teatatud uurimise materiali tarwitamiseks on nende suur arw. Neid olid 11 mõisa 4736 ha ja 11 kogukonda 5798 ha maaga, mis 322 majapidamiseks oli jägatud. Se maakoht on üks laialine tasandik ühesuguse maaga. Põllusaaduste koguwäärtus ha pealt oli:

weikemajapidamistel	286,7	M.
suurmajapidamistel	261,0	„

Põllusaaduste müik oli asunikkude juures, nende suure oma majapidamises, iseäranis loomadele, ära tarwitamise tagajärjel, palju weiksem kui mõisadel. Loomade lautas on nad aga tõelikult näitanud, mis nad wõiwad. Loomasaa- dused olid, Mühreri poolt põlluasjandusliselt tarwitatud maa ha peale arwatud:

asunikkudel	207,8	M.
mõisadel	72,3	„

Loomasaaduste müik ha pealt oli :

asunikudel 173,9 M.

mõisadel 56,5 „

Asunikude saaduste müik oli nende suurema oma saaduste ära tarvitamise peale vaatamata märksa suurem kui mõisadel. Ära müüdud saaduste väärtus üleüldse oli ha pealt :

asunikudel 266,2 M.

mõisadel 213,9 „

Auhagen, kes oma uurimised hildesheimi ümbruses on teinud, tuleb nende ja oma muude tähelepanekute põhjal teistes maakohtades saksamaal järgmistele otsustele :

1. Et weiketalud väga intensiivse majapidamisega maakohtades suuremad kogusaagid pinna üksuse pealt esile toovad kui ig a suurem talu.

2. Et nad ikka enam saakisi pinna üksuse pealt esile toovad kui suurtalud, sest et nad nendega põlluasjanduse tehnika edu mõttes saksamaal igalpool kõige vähemalt ühesugusel astmel leiduvad.

Weiketalude põlluwiljade enamsaagid ha pealt põhjendab Auhagen oluliselt suurema oolsuse peale küli ja oolitsuse tööde juures, siis aga ka selle peale, et weiketalupojad tungivad tööd parajamal ajal ära wõiwad teha kui se suurtaludel wõimalik on. Weike plats wõimaldab weiketaludele töösi, mida suurtalud mitte sugugi teha ei wõi, nagu näit. söödikute äwitamine ära korjamise läbi, umbrohtude wiljade seest välja katkumine jne. Weiketalud wõiwad õige aja sisse widamiseks ära kasutada ja nii kaswamise, lindude söömise jne. kahjud ära oida, mis suurtaludel kõige wilja juures wõimata on. Peale selle annab Auhagen weiketalude suurema rammutamise jõule suure tähtjuse.

Laur teatab, et schweitsi olude tarwis se nähtus, et suuremad talud ha pealt weiksemad kogusaagid saavad kui weiketalud kui teaduslikult kindlaks tehtud tõeasi on ja annab nende, tema juhatuse al seiswate schweitsi talupo-

gade sekretariadi uurimiste, kogusaakide üle ha pealt ilma metsata järgmised summad frankides üles:

Aastad	Weike talu 3—5 ha	Weike k. talu 5—10 ha	Keskmine talu 10—15 ha	Suur keskm. t. 15—30 ha	Suur talu üle 30 ha
1901/05	832,95	686,35	599,15	557,90	464,10
1906/13	941,25	849,45	751,80	708,75	578,65
1914/16	1246,49	1089,53	1014,40	961,66	845,58
1901/16	964,65	839,12	753,35	709,03	592,89

Peale selle teatab Laur, et weiketalud ka enam saadusi müüvad kui suurthalud. Müüdnud on ha pealt järgmisel määral:

Weiketalud	587 Fr.
Weiksed keskmised talud .	551 „
Keskmised „ .	495 „
Suured keskmised „	478 „
Suur „	422 „

Saksa põllumeeste seltsi raamatukoha raamatupidamise tagajärgedest annab Laur kogusaakide üle ha pealt järgmised arwud:

	Soowitawate läbikäigu teedega	Mittesoowitawate läbikäigu teedega
Mõisad kuni 500 ha	255 M.	241 M.
„ üle 500 ha	212 „	212 „

Sarnased tagajärjed annab ta schlesia 74 raamatupidamise uurimise tagajärgedest kogusaagi üle ha pealt:

Mõisad kuni 200 ha	307 M.
„ 200—400 „	300 „
„ üle 400 „	243 „

Waterstradt näitab, et suurem kogusaak loomade pidamisega otsekoheses ühenduses on. Tema järele langesid kogusaagid ha pealt mille loomade rohkus oli:

Saksa põllumeeste seltsi raamatukoha arwud:

	Nõrk M.	Keskmine M.	Suur M.
Mõisad alla 400 ha	281	283	374
„ üle 400 ha	204	223	282

Schlesia majapidamised: Nõrk. Keskm. Suur.

Mõisad kuni 300 ha . .	289	331	352
„ üle 300 ha . .	249	288	339

Laur tähendab, et wahe ennast osalt weiketalude suurema wasikate ja sigade nuumamisega seletada lasta. Nendes arudes tulla 100 frangi loomade kapitali peale suurem kogusaak kui teistes loomade pidamise arudes. Tema tähelepanekud olla ka saksa põllumeeste seltsi raamatupidamise materialil läbi tõendatud. Selle järele langesid ühe kasulooma peale järgmised sissetulekud:

1. Saksa põllumeeste seltsi raamatukoha arwud:

	Soowitawate läbikäigu teedega	Mittesoowitawate läbikäigu teedega
Mõisad kuni 400 ha	222 M.	164 M.
„ üle 500 ha	162 „	163 „

2. Mährimaa wiinawabrikute majapidamised:

Mõisad kuni 500 ha	186 M.	164 M.
„ üle 500 „	162 „	138 „

Hoch on hessenis kolme talu uurinud. Weiketalus olid 17, keskmises talus 10 ja suurtalus 11 aastased raamatupidamise arwud. Saakide wõrdluse mõedupuuks on tema majapidamisesse sissetulnud ja wäljaläinud materialil ja tööde rahawäärtuse pannud ja annab aasta ja ha kohta järgmised arwud:

Weiketalu	5,15 ha	301,48 M.
Keskm. „	16,75 „	168,20 „
Suur. „	85,00 „	154,00 „

Hoch usub tõendanud olema, et weike- ja keskmiste talude suurematest üleolemise wõim mitte ainult ühes maakohas ehk ühes eriarus ei seisa waid maaükkssuse suuremas saagiandis ja terwes majapidamises.

Stumpfe on oma järeldused 63 majapidamise uurimisest teinud. Ned olid: 22 suur-, 24 keskmist- ja 17 weiketalu. Talude suurusesse jägamises on tema saksa riigi statistika järele käinud, mille järele talud 1—10 ha weike-, 10—100 ha keskmisteks ja üle 100 ha suurärideks saa-

wad nimetatud. Üksikuurimiste järelendus on, et weiketatud suuremat puhaskasu wälja wõiwad töötada kui suurärid. Puhaskasu oli ha pealt markades:

	Suurärid	Keskärid	Weikeärid
I. Grupe	9,18	12,53	13,05
II. „	29,60	24,83	33,89
III. „	19,01	21,23	22,43

Oma arwude põhjal teeb Stumpfe kindiaks, et weikeärid niiaasti suuremat kogusaaki ja puhaskasu pinnaükssuse pealt, nii siis „teatawal määral suuremat rahwamajanduslist puhaskasu“ annawad kui suurärid. Tema ütleb: „Warade walmistamine tõuseb äride suuruse langemisega. Mida weiksem äri, seda suurem on ta kogu saagiand ja seda suurem ka nende tähtsus muu rahwa toitmisel. Weikeäri annab põlluasjanduse rahwale kõige suurema töö ja toidu wõimaluse, neile järgneb kaugel järel keskmine äri, millest suuräri ainult wähe järel seisab.“

Selle juures on iseäranis tähelepanemise wäärt, et weike- ja keskmised ärid wiljakaswatamiseks ka weel niisuguseid maatükkisi wõiwad tarwitada, mis suurärides tihti metsa, kõlbmatta, wilets eina- ehk karjamaa oleks. Weike- ja keskmised ärid ei tõsta selle läbi suuresti mitte ainult kogu põlluasjanduse walmistamist ja iseäranis wilja kaswatamist waid suurendawad sellega ka turule minewa wilja ulka kaudselt ja otsekoheselt tähtjalt.

Pagel ütleb: „Se on üks weikeäri iseloomulik omadus ka seal omale olemise wõimalust leida, kus loomulikud olud kahtlematta suuräri sündsada on. Ta on mittesoowitawatele wälisele tingimistele wastapidawam kui suuräri. Se põhjus seisab selles, et talupoeg omas äris esimeses joonel oma töökohta näeb. Suuräri on selle wasta palju enam kapitalistiline ettewõte. Isekliste tarwituste piiramise läbi wõib talupoeg oma äri mittesoowitawates oludes weel peal oida. Suuräri juures ei oleks niisugusel kokkuidmisel mitte wõimu majanduse peale märgatawat mõju awaldada.“

Aereboe kirjutab saksamaa olude üle järgmiselt: „Mina olen oma waatluste lõpul, ka üksikute omanduste suuruse

klasside rahwamajanduslise wäärtuse üle. Ned näitawad, et neid puhassaagi arwude põhjal niisama wähe kõigikülgselt kiita wõib kui nende eramajanduslist wäärtust. Tahe takse seda aga sellegipärast teha, siis wõib selle juures ainult kindlaks teha, et põlluasjanduse puhassaagid meil ühesuguse maa peal ja ühesuguse majapidamise seisukohal ha pealt läbistikku seda suuremad on, mida weiksemad ärid on. Weikeyärides töötab meil läbistikku palju suurem kapital, mille pealt ka protsendid piawad maksetud saama ja maksetud saawad, nagu ma seda põhjalikult olen tõendanud. Se on ka üks tõeasi, mis riigi poolt üleüldiselt makswaks on tunnistatud, sest riik paneb maaomanduse sissetulekumaksu määramise juures reeglipäraselt seda kõrgemad puhassaagid aluseks, mida weiksemad ärid on.

Teatawasti on sissetulekumaksu määramise juures nõnda nimetatud normal määrused wälja kujunenud, mille järele indamise komisjonid põlluasjanduse puhassaaki määrawad kui se üleüldse mitte ehk ainult puudulikult tõendatud on. Ned puhassaagi normal määrused olid enne maailma sõda idapreisi maal järgmistes maakondades ha pealt markades:

Maakond :	Suurärid.	Keskvisedärid.	Weikeyärid.
Fischausen	60	80	100—120
Wehlau	40	55	60
Lyck	30—40	50—60	40—50
Darkehmen	30—40	50—60	70
Rastenburg	40—50	50	80—100
Labiau	45—50	50—60	70
Gerdaunen	40—45	65—70	70—80
Heilsberg	45	50	60—70
Heiligenbeil	50—60	60—70	80—100

Läänepool on nende suuruse klasside normal arwude wähe weel märksa suurem. Selle juures langewad ned täiesti ilma kahtlematta wäga weikeyäride kasuks. Tõepoolest on ned puhassaakide wahed weel palju suuremad.

Kui näit. keskmise inwentariga mõisade arilikkusi ostuindasi 1912 aastast 4 protsendiga puhassaagi mõedupuu aluseks panna, siis kujunewad puhassaagid ärides läbistikuse maamaksu puhassaagiga 6 talerit ha pealt järgmiselt:

Suuruse klas- sides	Idapreisi maa- kond	Schleswigi wa- litsuse ringkond	Magdeburi wal. ringkond lõuna- pool
ha	M.	M.	M.
1	140	142	200
2	108	130	172
3 $\frac{1}{2}$	87	107	144
7	73	92	128
12	60	77	110
24	53	68	100
60	48	60	90
120	44	55	85
300	41	50	80
400	39	46	77
500	37	44	74

Ka ilma ehitusteta ja ilma liikuwa inwentarita astu-
wad ned wahed weel selgemalt esile. Enne maailma sõda
olid alla 1000 ha omanduste paljad maa wäärtused, kui
meie niisamasugused 1000 ha peale ja üle selle 100 ar-
wame, 2 taleri maamaksu puhassaagi juures järgmised:

Walitsuse	üle	300 ha	60ha	12ha	3,5 ha	2 ha
ringkonnas .	1000ha					
Königsberg .	100	104	111	141	170	189
Danzig . .	100	104	122	156	181	203
Potsdam . .	100	106	123	160	191	214
Posen . . .	100	103	123	162	197	217
Breslau . .	100	102	107	131	155	171
Magd.-Põhi .	100	102	119	146	169	188
„ Lõuna .	100	102	114	132	144	155
Schleswig . .	100	103	121	156	185	203
Hannower-Põhi	100	103	124	170	212	242
Lüneburg . .	100	104	129	188	229	261
Osnabrück .	100	103	124	169	214	241
Münster-Lõuna	100	103	124	170	212	242
Wiesbaden .	100	103	129	197	281	294
Düsseldorf .	100	106	125	183	253	264

Et ka palja maa juures nii suured wäärtuse wahed

üksikutes suuruse klassides esile tulewad, selle põhjus on just weikeste maatükkide suures nõudmises ja võrdlemisi väheses pakkumises. Weikestes ja keskmistes ärides saavad nii siis ühesuguse maa eest ka ilma inwentarita läbistikku märksa kõrgemad innad maksetud kui suurärides.“

Ned näitused tõendawad matemaatilikult, et weiketallud riigi-, rahwa- ja eramajandusliselt palju kasulikumad on kui suurmõisad. Kes ainult kolme wiimast tabelit asjatundlikult üksteisega võrdleb, se võib täie õigusega ütelda, et suurmaaomanikud riigi poolt oolitsatud rahwa ja riigi enese söödikud (parasitid) on. *Latifundia Italiam perdidere* = suurmõisad on italia ära äwitanud, kirjutas juba üks wanaaegne rooma kirjanik. Ehk weiketallupojad oma maa palju kallimalt piawad ostma kui suurmaaomanikud, siiski on nad rahwa- ja ka riigimajanduslikult weel palju kasulikumad kui suurmaaomanikud, sest et nad 1) maast palju suuremad saagid wälja töötawad kui suurmaaomanikud ja 2) selle järele riigile ka palju rohkem maksusi piawad maksuma kui suurmaaomanikud. Suurmõisad on nende omanikkudele ja pidajatele peasjalikult toreduse ja politika mõttes palju tähtsamad kui majandusliselt.

Et weike- ja keskmiste äride kogusaakidest suuräridega võrreldes kaunis suur osa ärides enestes ära saab söödud, se ei ütle muud midagi, kui et se osa oma rahwamajandusliseks otstarweks ruttu ja otsekohele kätte läheb. Selle juures jääb se ikka weel võimalikuks, et kogu walmistamine ha maa pealt weike- ja keskmistes ärides nii palju suurem on, et ka ülearune osa turu tarwis, nõnda nimetatud „turu saadus,“ weel suurem on kui suurärides. Se ei ole aga siis mitte kättesaadaw kui weikeärid neid samaseid taimesi kaswatawad ja tööwiisi tarwitawad kui suurärid. Teatawasti saab aga edenewa põlluasjanduse tööwiljakuse juures esiteks maa selle läbi ikka täielikumalt ära kasutatud, et se kauem aega aastas wilja al seisab ja teiseks, et ikka enam niisuguseid wiljasi külitakse, mille kaswamine kül rohkem tööd nõuab, selle eest aga ha pealt ka ikka suurenewa ja innawäärilisema lõikuse kogu annawad. Wilja kaswamine saab selle juures esiteks kesa ära kaotamise ja teiseks al ja kõrde külde läbi

täiendatud. Siis järgneb nende kitsendamine juurwiljade kasvatamisega, mis ühtlasi ülejäänud kõrswiljade pinna saaki palju suurendavad, kõige pealt aga ise maa pinna ükssuse pealt palju suurema ulga toitu annavad kui kõrswiljad. Suhkrupreedid näit. annavad nii suure suhkru saagi, mis enam kui kaks korda nii suur on kui nisu saak ja selle juure weel nii palju loomade toitu kui kõige paremad einamaad. Palju suurema ulga ja wäärtuse inimeste toidumateriale annab aga põllul aiawiljade, kapsaste, kaalide, porgandite jne. kasvatamine. Selles, aiaasjanduses ja weikeloomade kasvatamises, seisab peasjalikult se saladus, mikspärast weiketalud nii weikeste pindalade peal nii suure arwu inimesi üleskaswatada ja ära toita wõiwad. Nende suurte ulkade inimeste toidumaterialede kõrwal annab nende kasvatamine ka suure ulga loomade toitu. Mitte aiawilja ja sarnaste saaduste otsekoheses müümisel ei ole nende kasvatamise tähtsus, waid selles, et se paljudele inimestele weiketaludes isegi aruldaset weikese pinna peal ülespidamist ja wõimalust annab turu tarwis muid saadusi walmistada. Igatahes on nende muude turusaaduste kõrwal weiketalude poolt ka aiawilja müümisel suur rahwamajandusline tähtsus. Se wastaseismine, mis selle tähtjuse kohta korduvalt on tehtud ja weelgi teha wõidakse, et inimesed mitte ainult aiawiljadest elada ei wõi, on niisama rumal, kui et keegi ühe ratta tähtjust mõnes masinas sellega alandada tahaks, et ta ütleb: se masin ei wõi ju selle rattaga üksi mitte töötada. Niisama wähe kui meie ainult aiawiljast, puuwiljast, piimast, wõist ehk lihast elada wõime, niisama wähe wõime meie ka ainult leiwast elada. Meie tarwitame elamiseks leiba, liha, piima, wõid, aiawilja ja palju muid asju üheskoos ja niisuguses wastolus, mis ennast wäga muuta laseb. Just maailma sõda tõendas selle ütelse tõsidust. Se on meid selles asjas täiesti ümber õpetanud ja näitanud, kuhu minnakse kui terve rahwa toitmine ja selle kindlustamiseks tarwilikud abinõud ainult selle wana rahwaliku lööksõna leiwa“ peale põhjendatakse. Kui meil küllalt piima, liha, kartulaid ja aiawilja on, siis on meie leiwa tarwitamine päris wähenene. Piim, liha ja aiawili aga saawad peasja-

kult weike- ja keskmistes taludes walmistatud ja ka kartulate kaswatamises on nad suurmõisadest kaugelt üle. Piima, liha, kartulate ja aiawilja kõrwal aga on kodulinud, munad, wõi, juust, marjad, puuwili ja palju muid saadusi, mis ka weike- ja keskmistest taludest turale lähewad, ha maa pealt arwatud, niisamati wäga tähtjas summa. Mida enam keegi maa sõjaaegadel, millal tale wäljamaadelt sissewidu takistatud on, kõrswiljade kaswatamist nende wiljade kasuks, mis ha maa pealt suurema ulga toitu annawad, piirata wõib, seda kergemini wõib ta ädaaegasi üle elada. Mida enam seda rahuaegadel tehakse, seda kergem on seda ka sõjaaegadel teha.

Et weike- ja keskmised talud selle kõrwal vähem terawilja müia wõiwad, on õige. Nemad annawad ka muidu ainult ühe weikese osa oma terawiljast selle otsekoheseks otstarweks, s. o. inimeste toitmiseks, aga walmistawad sellest loomade toitmise kaudu muid saadusi. Turu saadused ei ole rahwamajanduslisest seisukohast waadates mitte peasi, waid palju tähtjam on saaduste üleüldine kogu. Selle juures on wäga suur tähtjus ka sellel mõjul, mis need talud inimeste kaswatamise peale niiästi kehalisest kui waimlisest seisukohast awaldawad. Selle poolest on keskmised, aga iseäranis weiketalud rahwamajanduse, rahwuse ja riigi mõttes põhjapanewa tähtjusega, mille poolest suurmõisad täiesti wäärtuseta on, sest nad kaswatawad peaaesjalikult waimuwaeseid orjasi, kellel isamaa, rahwuse ja riigi tunne puudub.

Nende ettetoodud tõeasjade põhjal ei pia weike ja keskmiste omandustalude loomise ja pidamise pea otstarwe mitte ainult rahaline puhaskasu olema — seda wõidakse aga sellegipärast ka saada — waid peaaesjalikult kõige suurem kogusaak. Kõik muud ead omadused tulewad selle juure juba iseenesest. Suurmõisade pidamise juures on aga puhaskasu peasi, sest need saawad ka just ainult selleks otstarweks piatud. Nendes ärides saadakse puhaskasu aga enamiste walmistamise kulude vähendamise tagajärjel. Walmistamise kulude vähendamise püie wõib aga mõisa nii wäheste kogusaagi andmisele wiia, et se riikliselt ja rahwamajandusliselt lubamatta on. Sellepärast on wäga soowitaw, et walitsused, põllumeeste seltsid jne. iseäranis paksu

rahwaga riikides, wäljanäitustel majapidamistele mitte mõne üksiku asja, saaduse ehk looma eest auindasi ei anna, waid terve majapidamise kõigesuurema kogusaagi eest ja sellega nende saagianni tõstmist edendaks.

3. Põlluasjandus ja aiaasjandus.

Maaasjandus ehk wõerakeelse sõnaga agrarpolitika ja rahwa toitmine ehk ümberpöördult, on kaks üksteisest lahutamatta asja. Kindel on, et rahwa arw mitte ainult üksikutes riikides waid kõiges maailmas kaswab ja sellega ühtlasi kaswab ka ta toitmise küsimus. Just sellepärast on väga tähtjas ja tarwilik, et niiästi rahwaste eneste kui ka walitsuste poolt kõik abinõud tarwitusele wõetakse, et maast kõige suuremaid kogusaakisi kätte saada. Kui inimestel toitu küllalt ja neil kõhud täis on, siis on terve rahwas oma olukorraga kõige õlsamini rahul ja se riik wõib ennast sisemiselt kõige rahulikumaks ja walitsus ennast kõige julgemaks pidada, kus maaasjandust kõige paremini juhitakse. Mõned õpetlased tahawad terwet sotsialküsimumust just maaasjanduse peale põhjendada ja ainult sellega lahendada.

Kahtlematta ei olene rahwa külialdane toitmine mitte ainult maa suurusest waid palju enam selle otstarwekohasest jägamisest, arimisest ja kasutamisest. Ma ütlesin juba teises peatükkis, et üks jahimees oma elamiseks palju rohkem maad tarwitab kui loomade pidaja, se jälle rohkem kui wiljakaswataja, se jälle rohkem kui aidnik ja nendest puuwilja kaswataja rohkem kui aia- ja juurwilja kaswataja. Se näitus tõendab selgesti kui suur wahe maa jägamisel, arimisel ja kasutamisel on.

Laupheimer on selle kohta uuitawa ja väga tarwiliku uurimise toime pannud, mis saksa kirjanduses esimene sellekohane töö on. Tema wõrdleb põlluasjanduse, aiawilja ja puuwilja kaswatuse kogusaakisi järgmise kawa järele :

A. Saagid ja töötarwitamine.

B. Wastolud saagi ja töötarwitamise wahel.

C. Aiawilja kaswatamise laiendamise küsimus;

a) loomulikud, b) majanduslikud piirid.

D. Tagajärgede indamine toitmise kohta teiste waatepunktide kui ainult kaloria wäärtuse järele.

Tema on 2 era ja 4 ulmi linna mõisa, kokku 592 ha, 5 juurwilja kaswatust, kokku 2,74 ha ja 8 puuwilja kaswatust, kokku 70 ha, uurinud. Andmed mõisade majapidamise üle on ta osalt kodusest, osalt stuttgarti raamatukoha mitmeaastasest raamatupidamisest saanud, aga aiaasjandustest on ta ainult üheaastased andmed osalt arwamise, osalt kaalumise läbi ise korjanud.

A. 1) Saagid :

Põlluasjandus andis keskmiselt ha pealt: arwatud 2.526 858 kal. (kaalutud 2.481.317 kal.) Juurwilja kaswatused andsid keskmiselt ha pealt: arwatud 16.960.565 kal. (kaalutud 19.773.326 kal.) Puuwilja kaswatused andsid keskmiselt ha pealt: arwatud 1.808.529 kal. (kaalutud 1.189.714 kal.)

Selle järele andsid juurwilja kaswatused ha pealt 6,7 korda nii palju kaloriaid kui põlluasjandus (kaalutud ümarguselt 8 korda nii palju).

Puuwiljaga wõrreldes andis juurwili 9,37 korda nii palju kaloriaid kui puuwili (kaal. 16,62 korda).

Põlluasjandus andis 1,39 korda nii palju kaloriaid kui puuwili (kaal. 2,08 korda).

2) Töö tarwitus :

Põlluasjanduses oli töö tarwitus 61,3, juurwilja kaswatuses 1654,3 ja puuwilja kaswatuses marjade kaswatuses umbes 500, päris puuwilja kaswatuses 71 päewa ha peale.

Juurwilja kaswatus nõudis nii siis 27 korda nii palju tööd kui põlluasjandus.

Marjade kaswatus nõudis 8,15 korda nii palju tööd kui põlluasjandus, aga 3,3 korda vähem kui juurwilja kaswatus. Päris puuwilja kaswatus nõudis wähe rohkem tööd

kui põlluasjandus (1,1 korda), aga 23,29 korda vähem kui juurwilja kaswatus.

B. Wastolud saagi ja töötarwitamise wahel.

Oletades, et üks täiskaswanud mees oma ülespidamiseks päewas ümarguselt 3000 kalorit tarwitab, kui palju mehi wõib siis 1 ha põlluasjandusliselt tarwitatud maad aastas ära toita?

Tarwis on aastas $3000 \times 365 = 1.095.000$ kal.

Walmistatud sai ha pealt 2.526.858 kal.

Põlluasjandusliselt tarwitatud ha maad wõib nii siis $2.526.858 : 1.095.000 = 2,3$ meest aastas ära toita.

Sarnaselt wõib 1 ha juurwilja kaswatuses tarwitatud maad $16.960.565 : 1.095.000 = 15,48$ meest aastas ära toita.

Põlluasjanduses oli 2.526.858 kal. saamiseks 61,2 päewa: $320^*) = 0,19$ meest tarwis. Selle järele wõiks üks mees 12 mehele toitu walmistada.

$$\begin{aligned} & (\text{ühe ha peal toidetud } 2,30 \\ & (\text{,, ,, ,, töötasid } 0,19 = 12 \text{ meest}) \end{aligned}$$

Juurwilja kaswatuses oli 16.960.565 kal. saamiseks $1654,3$ päewa: $320 = 5,17$ meest tarwis. Seal wõis 1 mees 3 mehele toitu walmistada.

$$\begin{aligned} & (1 \text{ ha peal toidetud } 15,48 \\ & (\text{,, ,, ,, töötasid } 5,17 = 3 \text{ meest.}) \end{aligned}$$

Teiste sõnadega üteldes tähendaks se, et iga 100 ha peal põlluasjanduses 19, aiaasjanduses 517 meest tööd saaks. Selle järele toidaks iga 100 ha maad põlluasjandusliselt tarwitatud $12 \times 19 = 228$ meest, aiaasjandusliselt $3 \times 517 = 1551$ meest. Nii saaks siis

	mehi toidetud	mehi tööil	mehi enam toidetud kui tööil
100 ha peal põlluasjand.	228	19	209
„ „ „ aiaasjanduses	1551	517	1034

Aiaasjandusliselt saaks iga 100 ha peal rohkem ära

*) Saksamaal töötatakse põlluasjanduses 320 päewa aastas.

toidetud kui põlluasjandusliselt $1551 - 228 = 1323$ meest. Selle juures on iseenesest mõistetaw, et ka kõik seal töötajad inimesed sellest oma palga ja ülespidamise piawad saama.

Sellest võib otsekohe järeldada, et põlluasjandus ainult seal kasulik on, kus maad palju ja inimeste tööjõudu vähe on, kus loomade ja masinate abil palju võib ära teha, aga aiaasjandus seal, kus asi ümberpöördukt, s. o. maad vähe ja inimesi paksu ja palju on, sest põlluasjanduses toidab 1 mees 12 meest ära ja selleks on 5,2 ha maad tarwis, aiaasjanduses toidawad 4 mees 12 meest ära ja selleks on kõigest 0,8 ha maad tarwis.

Prof. Dr. Nölting teatas oma ettelugemistel detmoldi riigi- ja majanduseteaduse ülikoolis, et tema oma õperisil italias neapeli ligidal ühe 12 liikmelise perekonna on trehwanud, kes $\frac{3}{4}$ ha maa peal rikkalikult toidetud ära on elanud. Muidugi mõista on nad oma maad aia wiisil arinud ja al ja wahelkaswatusega aastas kolm lõikust saanud.

Ned arwud tõendawad Laupheimeri arwudega wastamisi üksteist.

Kui iga töölise perekond oma maad nii oolega ariks, siis võiks iga riik oma tööta töölised kaua aega ilma maa puudusetta asundada ja igasuguse tööpuuduse kestwalt kõrwaldada. Kui eestimaa kliima kolme lõikust aastas ka mitte ei piaks võimaldama, aga taimede eel-, al- ja wahelkaswatamisega on paljude aiawiljadega kaks saaki aastas täiesti võimalik saada.

Ehk aiaasjandus kül palju rohkem tööd nõuab kui põlluasjandus, siiski on aga ka aiasaaduste kalorieate ulk $1034:209 = 4,94$ korda nii suur kui se, mis põlluasjandus annab.

C. Aiawilja kasvatamise laiendamise küsimus.

Nende asjaolude põhjal tõuseb mõte, et aiaasjandust on tarwis võimaluse piirides laiendada. Kõiki muid abinõusi selleks on olemas, aga raskusi teeb ainult kergesti rikkesse minejate saaduste turule toimetamine, nagu: rõikad, salatid ja kurgid.

D. Tagajärgede indamine toitmise kohta teiste waatepunktide kui ainult kaloria wäärtuse järele.

Selle pealkirja al näitab Laupheimer, et põllusaadused,

iseäranis terawiljad kül palju õlksamini ja kauem alal seisawad kui aia saadused. Et neid aga ainult keedetud ja küpsetatult süiakse, siis alanéb selle läbi nende toitmise wäärtus palju rohkem kui nende aia saaduste toitmise wäärtus, mida peasjalikult toorelt süiakse, nagu näit: rõikad, salatid, kurgid, marjad ja puuwiljad. Mida loomulikum toit, seda terwem, toitwam ja kasulikum on se terwisele, isaäranis puuwiljad.

Selle järele oleks wäga soowitaw aiaasjandust kõige suuremal mōedul põlluasjandusega ühendada, iseäranis wiljapuude ja sellega puuwilja kasvatamist põldudel. Seal saawad wiljapuud põlluga ühes aritud ja rammutatud ja saak wõib täiesti kahekordne olla. Korralikkudel aastatel wõib puuwili isegi palju suuremat puhaskasu anda kui põlluwiljad, sest põllul kaswatades jääb wiljapuude arimise töö oopis weiksemaks kui aias kaswatades ja nimelt sellepärast 1) et seda tööd mitte nii palju tarwis ei ole käsitsi teha nagu aias waid se wõib loomade jõuga saada ära tehtud ja 2) ei tuleks seda arimist mitte nii palju wiljapuude kui põlluwiljade arimise arwesse panna. Wiljapuud ajawad oma juured nii sügawasse maa sisse ja wõtawad oma mineralse toidu sealt, kust põlluwiljade juured seda mitte enam ära tarwitada ei saa, nii et ka selle poolest põlluwiljadele kahju karta ei ole. Ainukesed kahjud mida kartma piab, on töö takistamine ja warjamine, aga otstarwe kohase istutamise juures ei ole ned ka mitte wäga suured, sest wõib olla enam kui saja aastane praktika lääneeuropas on näitanud, et se ennast ästi ära tasub ja selle põhjal on uuemal ajal ka amerikas tuhanded ha põldusi wiljapuid täis istutatud. Jansoni järele on nende warjamise kahju järgmine :

Aluswiljad : Kui puude wahel on ruutus :

	10 m.	20 m.	30 m.
Maasikad	30%	12%	8%
Sõstrad	30 „	10 „	4 „
Karusmarjad	15 „	5 „	3 „
Waarikad	35 „	10 „	5 „
Warased kartulad	37 „	15 „	8 „
Walged kapsad	20 „	6 „	3 „

	10 m	20 m.	30 m.
Lillekapsad	20 „	10 „	4 „
Tomadid	60 „	20 „	8 „
Spinatid	18 „	8 „	4 „
Porgandid	15 „	8 „	4 „
Kõrswiljad	22 „	6 „	3 „

Nagu sellest näha, on kõrswiljade warjamise kahju 30 m puude wahel juures väga weike. Esimesel kolmel aastal on se täiesti 0, aga siis akkab se umbes $\frac{1}{10}$ warjamise % aastas tõusma.

Selle juures tuleb aga tähele panna, et põllul kaswawate wiljapuude sääred tingimatta nii pikad, s. o. umbes 7 jalga pikad on, et obused okste alt ilma külgi puutumatta läbi wõiwad käia.

Teatawasti on just linnade kehwem rahwas se, kellel kõige rohkem toidust ja tööst ehk ümberpöördult puudus on, sest ned kaks asja olenewad väga suurel määral üksteisest ära. Selle põhjal on siis ka just linnad ned pesad, kus kõiksugused rahutused ja mässud wälja saawad audatud. Kõikide nende nähtuste äraoidmiseks on lääneeuropas akatud linnade elanikkusi weikeste aialadega warustama. Se asi sai oma alguse juba 1860 a. ümber leipzigis, mille alustajaks ja waimliseks isaks arst Dr. Schreber oli. Nende aidade suurus on 300 – 500 rm. Juba a. 1892 oli leipzigis 7589 niisugust aida. Praegu on neid berlini ümbruses üle 165 tuhande, kieli ümbruses üle 30 tuhande, kölni ümbruses umbes 40 tuhat ja terwel saksamaal kokku umbes kaks miljoni.

Kõiki neid ädahtusi, mis rahwa, kapitalismuse ja linnade kaswamine ja suurlinnade elu enesega ühes toob ja mida niisuguste weikeaidade abil just nagu ainult wähe nõrgendada tahetakse, tahab üks teine peaaegu sarnane liikumine kohe juurtest peale ära äwitada — se on aialinnade asutamine. Se on ka väga arusaadaw. Ned weikeaiad on wäljaspool linnasi, kuna inimesed linnade sees kobaras koos elawad ja aidasi väga wähe kasutada saawad, sest suurtes linnades tuleb neil kuni pool tundi käia ehk sõita enne kui nad aida jõuawad. Aialinnad on aga niisugused, kus iga maja tingimatta oma aia sees asub ja kas ainult ehk

enamiste ühe ainukese perekonna tarwis on määratud.

Ka aialinnade asutamise mõte sai leipzigis oma alguse. Selle alustajaks oli Theodor Fritsch. Tema andis a. 1896 ühe raamatu „Die Stadt der Zukunft“ = tulewiku lin, wälja. Selles oli aialinna asutamine aga natukene liiga idealselt kujutatud ja sellepärast ei olnud sellel saksamaal mitte edu. Kaks aastat iljem, s. o. 1898 ilmus inglismaal Ebenezer Howardi poolt üks raamat peal kirja al „To-morrow“ ja pärast pealkirja al „Gardencity of to-morrow“ mis saksakeelde pealkirja al „Gartenstädte in Sicht“ = aialinnad nähtawal, ümber pandi. Sellel raamatul oli nii suur edu, et Howard sellega aialinnade asutamise põhjendajaks sai.

Tööstuse maale asutamise võimaluse üle olid Howardil juba algusest peale kohe ead mõtted ja selleks olid tale arwatawasti tähelepanekud kahe wabrikandi üle põhjustanud. Ned olid: seebi wabrikant Lever ja kakao wabrikant Cadbury. Lever wiis oma wabriku juba 1887 liverpooli ligidale maale ja asutas seal tööliste aiaküla port sunlight, mis oma ilusa koha poolest ülemaailmlise kuulsuse on omandanud. Lever tõendab, et ta selle teo läbi mitte kahju ei ole saanud waid otse selle wasta on tööliste uwid tema wabriku kohta weel rohkem kaswanud kui enne ja sellepärast wõib tema igale wabrikandile just soowitada oma wabrikut maale ehitada.

Howardi raamat äratas palju tähelepanekut ja rahwas jägunes ruttu kahte parteisse. Ühed nägid selles ainult ilusat õhulosside ehitamist, kuna teised aialinnade asutamist täiesti võimalikuks pidasid ja seda teostama akkasid.

Kohe asutati seal üks kihutuse selts „Garden City Association“ kes ühe teise selleks otstarweks asutatud „üldkasuliku rahaasjanduse seltsiga“ üheskoos esimest aialinna asutama akkas. Selleks otstarweks omandas selts londonist 50 klm põhjapool letchworthi ligidal päris lagedal maal ühe 1600 ha suure maatüki. Letchwort sai ka uuele linnale nimeks ja sai peaasjalikult kahe kõige paremate inglisis ehitusmeistrite (Parker ja Unwin) poolt Howardi poolt ülesseatud plaani järele ülesehitatud. Aiad said 350–400 rm suured, mida iga perekond oma arwamise järele kasutada wõib. Enne sõda oli seal juba 1 metalasjade, 1 as-

faldi, 1 tikkimise, 1 mineralwete, 1 päewapildipaberite wabrik, 1 suur raamatuköitmise, 3 suurt trüki ja kirjas-tamise äri, 1 weewärk, 1 gaasi ja 1 elektriwabrik.

Letchworthist piab ütlema, et inglaste katse, ühte linna asutada, kus kõik idealid terve ja loomuliku elu mõttes täidetud on, täiesti on korda läinud.

Kuna inglased juba kolm aastat pärast Howardi kirja-töö ilmumist seda ideali teostama akkasid, akati saksamaal selle mõtte poolt ja wasta waidlema ja alles siis kui selle tagajärg inglismaal juba täiesti nähtawal oli, akkasid ka saks-lased seda teostama. Praegu on saksamaa aialinnadest ni-metada: neumünster, eden oranienburgi juures, hellerau dresdeni juures, stockfeld strassburgi juures, rippbur karls-ruhe juures, nürnberg, marienbrunn leipzigigi juures, hüttenau ja Kruppi tööliste külad.

Muthesius ütleb: „Selle ehmatawalt kiiresti edenewa saksa rahwamajanduse ümbermuutmise tagajärg, mis saksa-maa läinud aastasaja wiimastel aastakümnetel põllutöö riig-ist tööstuse riigiks ümber muutis, on ainukesena olemas olew linnade kaswamine olnud, mis kõige raskemad äda-ohud rahwuspolitika, rahwa terwiseoju ja sotsiaalses mõttes enesega ühes tõi. Nende ädaohtude kõrwaldamise ehk nõrgendamise wõimalustest saab saksa rahwa edenemine ehk ukkaminek palju ära olenema.“

Kas ka eesti riigi- ja politikamehed, linnaisad ja alewi-saksad ei paneks seda ütelist tähele ja ei akkaks neidsa-maseid ädaohtusi waba eesti olemasolu ja eesti rahwa ea käekäigu pärast juba aegsasti kõrwaldama ja ära oidma, enne kui ned suureks kaswawad! Sisemised waenlased on palju kardetawamad kui wälised! Ka wanasõna ütleb: „Jumal oia mind sõbrade eest, waenlaste eest oian ma ennast isegi!“

Selleks tulewad silmad kõige pealt emakese maa poole pöörata, kes meid kõiki toidab. Kui wäga just suurlinnade elanikud jälle maale ja wabasse loodusesse tagasi kipuwad, seda tõendab kõige selgemini ja kindlamini nende weike-aidade arw, mis saksamaa linnade ümbrustes olemas on. Nähtawasti tahawad nad ka maaelu mõnususi linnaelu mõnusustega ühendada. Nende mõnususte eesotsas on aga

just majandusline mõnusus. Arilikult arwawad linna inimesed, et se material, mis maa inimesed linnas müiwad, neil midagi ei maksa, muud kui wii linna ja müi ja sellepärast tahawad nad seda omale ka niisamati muretseda. Se on ka osalt õige, sest kui nad maa paraja innaga kätte saawad ja selle arimise töö oma wabal ajal ära teewad, selle asemel, et seda aega muidu ilma kasuta ära wiita, siis näitab, et nad selle saagi ka tõesti just nagu muidu on saanud, sest selle eest ei ole ju mitte igakord tarwis raha maksa. Peale selle on selle juures weel se suur mõnu, et igaüks iseoma aiast ja iseoma kaswatatud saadustest, ilma waheltkauplejateta ja ilma rikkumatta otse teel kõige wärskemalt ise oma käega seda ja selajal wõtta wõib mil-lal ja mis süda soowib.

Nende weikeaidade kaudu wõiwad siis ka niisugused inimesed rahwa toitmise tööst osa wõtta, kes seda arilikult mitte ei tee. Se on ka selle poolest wäga tähtjas, et nad selle läbi õpiwad põllumeeste waewast aru saama ja seda õiglasemalt indama kui se senini on sündinud. Nende majandusline tagajärg on igatahes palju suurema kogusaa-giga kindlustatud kui seda põlluasjandus annab ja sellepärast on sellel suur rahwamajandusline tähtjus. Ikalduse aastatel ei ole selle rahwamajandusline kahju aga mitte nii suur kui põlluasjanduses, sest se töö on peaaesjalikult kõr-waltegewusena ja ilma maksuta ära tehtud, sest muidu oleks se aeg ka ikkagi ilma kasuta saanud ära wiidetud. Peale selle õpetab se neid aga ka põllumeeste kahjust arusaama ja neid indama.

Muthesiuse uurimise järele on schönebergi 3875 weike-aidnikust olnud: 994 ametnikku, 109 wabaelukutselist (arstid, adwokatid, insenerid jne.), 520 kaupmehed, pankade ametnikud, kaupluste teenijad jne, 1041 õppinud töölist, 737 õppimatta töölist, 474 ilma elukutse ülesand-matta, ehk sajanikkudes arwatud: 26% ametnikud (kõige suuremalt osalt alamad ametnikud). 3% waba elukutseli-sed, 13% kaupmehed jne, 27% õppinud töölised, 19% õppimatta töölised, 12% ilma elukutse ülesandmatta. Sar-nase pildi on ka kieli ümbrus annud. Seal oli näit: 30% õppimatta töölisi, 31% õppinud töölisi, 22% ametnikud ja

teenijad, 6% kaupmehed, iseseiswad käsitöölised ja waba elukutselised, 9% wigastatud sõjamehed, lesed, kapitalist elajad jne. ja 2% ilma elukutse ülesandmatta.

Ned arwud näitawad, et saksamaal weikeaidnikud kaugele suurem osa just sotsiaalselt ja majandusliselt kõige pahe mates elutingimistes inimesed on, sellepärast usun mina, et niisugused aiakesed ka eesti niisamasugustele isekutele väga tarwilikud oleks ja tõstan siin küsimise: kas ei wõimaldaks ka eesti linnade walitsused oma rahwale niisuguste aiakeste saamist? Igatahes wõiks linnade walitsused oma maad niisuguste aiakestena palju kasulikumalt wälja rentida kui põlluasjanduse otstarweks, ehk neid ise selleks kasutades, aga rahwamajandusline kasu oleks selle juures ka weel palju suurem kui praegu nimetatud kasutamise wiiside juures.

Auhagen ütleb väga õieti: „Se proletarlane, kes ühe aiakese omandab, ei ole mitte enam proletarlane.“ Selle aiakese läbi on tööline paigapidajaks jäänud ja ei rända kas maalt ehk weiksematest tööstuse kohtadest mitte suurlinnadesse, mis ta ilma aiata kahtlematta oleks teinud, sest siis oleks tal liikumine palju wabam ja kergem. Suurlinnades suurendawad ned aga ilma kasuta tööta tööliste arwu kuna nad weiksemas tööstuse kohas wõib olla tungiwalt tarwilikud oleks. Tööliste paigapidajaks jäämisega saab siis ka suurlinnades elu kergendatud ja politsei ja mitmesugused muud kulud vähendatud. Sellepärast ei ole siis niisuguste aiakeste asutamine mitte ainult suurlinnades tähtjas waid ka weikelinnades, alewites ja tööstuse kohtades.

Missugune suur terwisline tähtjus neil weikeaidadel on, tõendab ka se nähtus, et saksamaa punane rist nad tiisikuse ja puuduliku toitmise wasta wõitlemiseks kõige mõjuwama abinõu leiab olema ja sellepärast nende asutamist kõige suuremal määral edendab, iseäranis suurlinnade ümbrustes. Se on ka täiesti arusaadaw ja õige, sest ka ajaluo ja arwustiku abil on tõendatud, et aidnikud kõige wanemateks inimesteks elawad. Oma oolealuste eest oolitsemise juures näiwad nad kõik iseoma ädad ja mured täiesti ära unustama ja se mõjub väga suurel mõedul terwise parandamise ja elu pikendamise peale.

Muthesius ütleb: „On ainult soovida, et ned wäär-tused terwiseoiu, kombe ja sotsial alal, mis weikeaias peituvad, ikka üleüldisemalt makswaks saawad tunnistatud, sest nad on ned, mis selleks kaasa aitawad, saksa rahwast waimliselt ja kehaliselt terve oida.“

Prof. Conrad ütleb: „Kehaliselt ja waimliselt kõrgel-seisaw ja tugew rahwas on kõige tähtjam riigi omandus, mõjuw oma koha tarwis, kestwam kui rikkus ja wäärtus-lisem kui kõik asiwarad. Mitte ainult warade kokkuoid-mine waid inimeste kokkuoidmine on sellepärast ülesanne, mitte ainult majandus otsekohe, waid rahwamajandus se teadusline ülesanne ka selles mõttes, et mitte ainult ei saa küsitud, kudas kõige rohkem ja kõige odawamini wõib walmistada, waid ka, mis neist inimestest saab ja kudas ned mitmesugused majanduslised tõeasjad nende peale mõjuwad.“

Siin tõstan mina jälle küsimise. Kui ned mitmesugu-sed tõeasjad suurele ja tugewale saksa rahwale ja riigile nii wäga tähtjad ja tarwilikud on, kas ei ole ned siis weikesele ja nõrgale eesti rahwale ja riigile weel palju täht-jamad ja tarwilikumad?!

Wäga imelik nähtus on, et eesti walitsus mängukaar-tisi walmistada lubab, aga asart mängud nendega kõwasti ära keelab ja selle asemel muid asart mängusi riigi kulul ja osalt ka weel sunduslikult edendab, näit. sõjawäes ja koolides. Se on nimelt sporditamine. Raha peale kaardi-mängu juures läheb raha ainult ühe iseku käest teise kätte ja selle juures ei lähe majandusliselt peale natukese aja, mis enamiste ka õhtati ja muul wabal ajal ära wiidetakse, midagi kaduma. Palju suurem ja sellega ka majandusliselt palju kahjulikum on aga just iseäranis noorte inimeste aja raiskamine koolides, sõjawäes ja ka erawiisil sporditamisega. Selle juure pian ma tähendama, et kreeka ilgeaeg just kõige suurema sporditamisega ja olimpia mängudega lõp-pes ja kui eeldus juba olemas on, siis wõib sellest ka täi-esti logikaliselt järeldada, et kui se nähtus meil ka kaua sedawiisi edasi kestab, siis eesti ilgeaja lõp ka mitte kau-gel ei ole ja sellepärast tõstan ma siin järgmise küsimuse; kas ei leia eesti majanduse juhid ja arstid mitte wõimaliku ja tarwiliku olema politika ja riigimeeste, kõrgemate walit-

suse ametnikkude ja kaswatuse teadlaste tähelepanekut selle peale pöörata, et se raha, jõud, aeg ja waew nimelt aiaasjanduses majandusliselt, terwisliselt ja kombeliselt palju kasulikumalt ära saaks tarwitatud kui sporditamisega?! Ühest küllest kiidawad spordi juhid ja eestwidajad, kes sellega oma leiwanika mõttes teatawat äri ajawad, et sport kui keha kultuur ja terwisliselt väga kasulik olla, aga teisest küllest on kuulda, et sellest saadik kui sport eestis oogu läks, sellega ühtlasi ka kopsuaigus palju olla suurenenud. Se on ka väga arusaadaw, sest spordi tege wuses piab igaüks oma kõige wiimase jõu wälja pingutama. Se sünnitab terwes kehas, aga iseäranis musklites palju ainete põlemist ja süsiapu gaasi, mis süda kiirendatud te gewuse läbi kopsu kaudu piab werest wälja puhastama, sest muidu mõjub se lämmatawalt ja surmawalt. Se paneb ülemäära ingama ja selle juures wõiwad esiteks, kopsu we resooned saada katki rebitud, teiseks wõib üleliigse külma õhu sisse ingamise läbi kops saada ära külmetatud, mis pikalist kopsuaigust ehk ka tiisikust wõib sünnitada, kol mandaks paneb se ülearu igistama, mille tagajärjel ennast ka väga õlksasti ära wõib külmetada ja tiisikust saada ja neljandaks, kui igistanult külma õlut juuakse, mida noored inimesed arilikult täiesti oolimatalt ikka teewad, nii et se juba külmetama ajab, siis wõib ka esimese korra pealt parandamatta tiisikuse aiguse saada.

Aiaasjandus ei nõua aga mitte niisugust kõige wiimast jõupingutust waid peaasjalikult parajat tööd ja oolt ja sel lepärast on ta igast küllest palju kasulikum kui sport. Aia asjandus pakub silmadele ilu, südamele ja meeltele rõõmu, suule mõnu, majandusele ja terwisele tulu. Aiaasjanduses wõib palju weikese kapitaliga ja kehwasi, aga kokkuoidjaid ja edasipüidjaid inimesi, teenijaid ja orjasi ja wõib olla sellega ühtlasi ka kõige ägedamaid ja pahemaid riigi was taseid iseseiswateks äriomanikkudeks ja peremeesteks ja sel lega ka kõige ustawamateks ja tublimateks riigi kodanik kudeks ja tugedeks saada. Se on ka meie riigi weiksust ja nõrkust, ädaohtlikku seisukohta ja kardetawat seisukorda silmas pidades väga tähtjas ja ädatarwilik ja sellepärast tõstan ma jälle küsiruuse: kas ei leia eesti walitsus mitte wõi-

maliku ja tarwiliku olema seda raha, mis senini riigikassast spordi edendamiseks wälja anti, aiaasjanduse edendamiseks, ergutuse ja abirahadeks ja auindadeks tarwitada ja wälja anda?!

Aiaasjanduse edendamiseks ja tasuwuse tõstmiseks tuleb kõige esmalt mõnede aiasaaduste, puuwiljade ja konserwide sissewidu tollide kaudu takistada ja mõne aasta pärast, siis kui meie aiaasjandus juba küllalt elujõuliseks on saanud, täiesti ära keelata. Aiaasjandus wõib meil niisama elujõuliseks saada kui põlluasjandus ja aiasaadusi wõib eestist tulewikkus niisama palju ehk ka weel rohkem saada wäljaweetud kui praegu põlluasjanduse saadusi, s. o. liha, wõid ja mune wäljaweetakse, aga peale selle on aiaasjandus weel selle poolest palju tähtsam kui põlluasjandus, et seal s. o. aiaasjanduses palju rohkem inimesi, sellega ka tööta töölisi tööd, teenistust ja ülespidamist wõib saada kui põlluasjanduses. Peale selle tuletan ma siin weel kord meeles, et peale põlluasjanduse just aiaasjandus se on, mis kõige rohkem sotsialismuse nõuetele wastab, s. o. et iga töölise töowili piab tale palgaks saama! Mida oolsamini nad oma maad ariwad, seda suurem on siis ka nende palk ja seda paremini wõiwad nad elada!

4. Kulturtehnika.

Kulturtehnika on 1) looduse käest maa wõtmine 2) maa parandamine: a) kuiwatamise, b) niisutamise läbi. Kulturtehnika juure kuulub 3) ka maa ülesarimine.

1. Looduse käest maa wõtmise al tuleb weega ülejutatud maakohtade kuiwatamist mõista. Niisuguseid kuiwatamisi on ka juba kõige wanematel ajaloolistel aegadel tehtud. Kremer kirjutab selle üle näit. järgmiselt: Babilon ehk sawad on hollandiga palju sarnane. Se on eufrati ja tigrise saar. Ned woolud, mis seda kastawad, äwitasid aga seda sigitamise asemel, niipea kui tammid ja kanalid ooletusesse jäid. Persia walitsuse al wõeti kuiwatamise ja

kanaliserimise tööd suurel wiisil ette. Tehti tammisi ja kaewati kanalisi, et ajutisi üleujutamisi korraldada. Niipea kui ned tööd oletusesse jääti, tegi wesi äwituse tööd ja muutis wiljakandja põllumaa sooks.

Üleujutatud jõgede ja merede käärude ja madalmerede kuiwatamine wõib tammide läbi sündida. Sedawiisi sai 36 ruutpenikoormat suur weikseli saar 24 penikoorma pikuse tammi läbi wõidetud, mille maameister Meinhart v. Querfurt 1288 – 1294 ehitada laskis. Enne seda on weikseli saared metsikud sood olnud, mille kõrgemate kohtade peal ainult 5 wiletsat küla on asunud. Sellest ajast peale sai terve pind asutud.

Idapreisimaal on 12. aastasajal 2037 järwe olnud, praegu ainult weel 300.

Kõige suurepäralisem tammistustem maailmas on hoango ääres, mille korraspidamine aastas 1 miljon naelsterlingit maksab. Selle järele on hollandi nimetada. Keegi rahwas ei ole selles nii palju kordasaatnud kui hollandlased. Juba 1612—1631 said ainult põhjahollandis 5 suurt järwe ära kuiwatatud. Aastast 1848 sai 3,7 ruutpenikoormat suur haarlemer meri ära kuiwatatud. Iljuti asutati zuiderijärwe ühisus, et seda järwe, mille kogupind 211.830 ha suur on, ära kuiwatada. Tööaeg on 33 aastat ette nähtud. Kulude eelarwe on 189 miljoni guldenit, mis 36 aasta pärast ühes % 370.360.000 guldenit wälja teeks.“

17. aastasaja algusel akati hollandi eeskuju mitmesugustes krahwikondades inglismaal ja Friedrich Wilhelm I ja Friedrich suure walitsuste al preisimaal kõige suurepäralisemal määral järele aimama. Esimese ajal said rhini ja havelimaa sood ja teise ajal oderi, netze ja warte rabad ära kuiwatatud. Silmapaistew töö on torlonia herzogi poolt kordasaadetud fucino järwe kuiwaks laskmine, mida rooma keisrid asjata on teha katsunud. Praegu elawad selle järwe asemel 50.000 inimest, kus umbes 14.000 ha kõige paremat põllumaad on. Weel kaugelt suurema tähtjusega on po saare kuiwatamine. Juba 1799 sai seal 85.000 ha maad sellega weest wabastatud, et seal 250 klm pikkune kanalisatsioon loodi. Kuni 1810 sai ferraras 15.000 ha suur sookoht mere käest ära wõetud. Schweitsis sai

linthi parandamise läbi 1807—1822 umbes 20.000 juhartit maad wõidetud. Sarnased tagajärjed olid ka theissi korraldamisel. Japanis oli fukushima-gatalahe pind weel umbes 100 aasta eest umbes 700 cho. Minewase aastasaja jooksul on sellest tammide läbi 98 cho põllumaad wõidetud. Se maa on oma kôdu rikkuse poolest wäga wiljakas (Fesca).

Amerika ühisriikide määratumast pinnast, mille suurus ümarguselt 3 miljoni inglisis ruutpenikoormat, on ainult umbes üks weerand osa põlluasjandusliselt asunud. Ülejäänud osa on mets, rohulaan, soo ja muu kõlbmatta maa. Põllutööministeriumi aastaraamatus 1923 on sood üle 90 miljoni acres (37 miljoni ha) ülesantud, millest 75 miljoni acres (30 miljoni ha) arimiseks kõlbulikuks on arwatud.

Soode suurt tähtjust põlluasjanduse ja asumise tarwis akatakse seal alles olewikkus õieti tundma ja indama. Läänud aastakümnetel on seal kül wäga wäärtuslikud maatükid kuiwatamise ja tammide läbi wõidetud saanud, wga selle juures on oluliselt suur arw weikseid ettewõtjaid, eraisekuid, kuiwatamise ühisusi ja kohalisi ametiasutusi tegewad olnud. Ühisriikide walitsus on oma tegewust lihtsalt sellega piiranud, et ta läänud aastasaja keskelt päritolewate seaduste põhjal peaaegu kõik temale kuuluwa soo maa neile osariikidele üle on annud, kus se asub ja ned on seda kõige suuremalt osalt eraisekutele, kuiwatamise ühisustele jne. jälle edasi annud. Peaaegu kõik osariigid, milles soo maad suuremal arwul leidub, on nende kuiwatamise seaduslikult korraldanud — suurem osa lõunapoolseid osariikisi siiski alles wiimase 25 aasta jooksul — ja alles sellest saadik kui niisugused kuiwatamise seadused üksikutes osariikides wälja said antud, on soode arimine seal edenenu. Ned wõimaldawad kuiwatamise ja weekaitseehituste läbiwiimist ka wasta omanikkude tahtmist, kelle maa kuiwatamise kraawidest, tammidest ja teistest ehitustest puudutud saab, kui tööd awalikkudes uwides, s. o. maa kulturi, teede ehituse ehk terwisoiu põhjustel tarwilikud on.

1920 aasta algusel pooleleolewad kuiwatamise ettewõtted ulatasid 65,5 miljoni acres (26 miljoni ha) pinna peale, millest 56,8 miljoni acres täiesti kuiwatatud olid, kuna 8,7 miljoni acres juures tööd weel edasi keetsid. Ligikorda $\frac{4}{5}$

kogupinnast, langeb kuiwatamiste peale, mis alles sellel aastasajal on algatud.

Nende kuiwatamiste peaettevõtjad on: 1) Maaomannikkude organisatsioonid ja 2) alamad walitsuse ametkonnad. Mõlemate peale üheskoos langeb 96% kogu kuiwatatud maast.

Kõigi ühis- ja osariikide seaduste ühisest põhimõttest, et aritaw maa oma arimise kulud ise piab tasuma, on ka kuiwatamise seadustes kinni piatud. Sellekohaselt on ettenähtud, et kuiwatamise ringkonnad omale tarwilikud abinõud tööde läbiwiimiseks wõlakirjade wälja andmise läbi muretsewad ja kulude katteks kuiwatatud maale maksusi wõiwad peale panna, mis muude kohustuste ees on eesõigustatud. Arilikult määravad seadused, et kuiwatamise tööd ainult siis piaks ettewõtetud saama, kui oodataw tulu kuludest suurem on. Sagedasti saawad kuiwatamise ringkonnad alamatelt walitsuse ametkondadelt ka tagasi maksetawaid lainusi.

2) Egiptusemaa loomulik üleujutamine ja sellest äraolenew suur wiljakus, on kui wäga ea näitus ajaluost juba igale koolilapsele tuttaw. Sarnased maa kastmised said ka juba kõige wanematest aegadest saadik indias, babelis ja mesopotamias kunstlikult korda saadetud. Kas ned niluse üleujutamiste järelaimamised olid ehk kas nad iseseiswalt korda said saadetud, on teadmatta, aga sellest wõib siiski näha, et wee ead omadused inimestele juba kõige wanematest aegadest saadik tuttawad on. Ka ilisematel aegadel on paljudes maades kunstlikud maakastmised korda saadetud. Lombardias on kunstlikud maa kastmised 1177 alanud ja kõige suurepärasemal mõi edul läbi saanud wiidud ja tagajärg on „aruldane“ olnud, nagu Brentano ütleb. Suieinamaad wõisid 3—4 korda, talieinamaad 6—9 korda aastas niidetud saada, nii et lehmad 11 kuu jooksul aastas aljastoitu said. Alaliste einamaade pealt oli saak 67, ajutise toidumaa pealt 77 ja talieinamaade pealt 141 kilotsentneri einu ja 705 kilotsentneri rohtu ha pealt.

Niisama suurel mõi edul sai kunstlik niisutamine spanias mauride poolt läbi wiidud. Kui spanlased metsikusse (mexiko) sissetungisid, leidsid nad seal kõige paksema

rahwaga maakohtades suured kunstlikud weewärgid. Saksa-
maal on kunstlik niisutamine siegenist (1750—1849) ja
lünenburgist wälja läinud. Iseäranis Thaeri ja Schwerzi
ajast — selle eeskuju peale näidatud — laienes niisutamine:
preisimaal aastatel 1841—1849 tucheli ja 1844 boceri
nõmmede niisutamine westfalias. Hessen-darmstadtis sai
1840—1856 13.309 morgeni einamaad parandatud, mis
selle wäärtust umbes 1.231.000 reini guldeni wõrra tõstis.
Kõige suurepäralisem niisutamisevärk uuemal ajal on ing-
laste poolt nili ääres tehtud. Selle niisutamise läbi saadud
kasu arwatakse aastas 4 miljoni naelsterlingi peale.

Ehk ned tagajärjed kül tuttawad olid, on europas ja
iseäranis keskeuropas uuemal ajal selle asjaga waewalt
keegi tõsiselt tegemist teinud. Alles ned erakorraliselt
soowitawad tagajärjed, mis ameriklased selles asjas on saa-
nud, andsid saksa uurijatele põhjust selle asjaga põhjali-
kumalt tegemist teha.

Ameriklaste aruannete järele saadi näit. aastal 1900
1 ha niisutatud maa pealt 26 tsentneri, aga niisutamatta
maa pealt 20,8 tsentneri nisu. Montanas tehtud katsete
juures saadi ilma niisutamatta 25 tsentneri, aga niisutami-
sega 63,4 tsentneri kaeru ha pealt. Saak tõusis kuni
4000 kantmeetri wee andmisega ha peale. Suurem niisu-
tamine jäi ilma mõjuta.

Saksamaal on brombergi endise keiser Wilhelmi põl-
luasjanduse institudi direktor prof. Gerlach selle asjaga
tänuwäärselt tegemist teinud ja ria tagajärgesi awaldanud,
millest ma siin järgmised üksikud wäljawõtted toon. 1906 a.
katsetel sai lõigatud:

1) Maisi kuiwolust:

Niisutamine	Rammutamatta katsetükilt	Rammutatud katsetükilt
150 mm	696,8 gr	847,7 gr
300 »	707,9 »	1232,1 »

2) Kaera kuiwolust 1907.

150 mm	467,5 gr	973,6 gr
300 »	425,4 »	997,5 »

3) Lupinide kuiwolust :

150 mm	1086,3 gr	960,3 gr
300 »	1166,4 »	1066,7 »

Katsed maisiga ja kaertega näitawad ühesuguselt, et niisutamine ainult rammutamisega üheskoos täit tagajärge wõis anda. Wesi sai alles siis täiesti ära kasutatud kui ühtlasi ka küllaldaselt toiduoluseid anti. 1 kg kuiwoluse walmistamiseks oli tarwis :

Niisutamine 150 mm 300 mm

1. Mais rammutamatta	1087 kg	2013 kg	wet.
2. » rammutatult	568 »	463 »	»
3. Kaer rammutamatta	2396 »	14.634 »	»
4. » rammutatult	546 »	1005 »	»

Ainult lupinide juures ei ole rammutamine miskit kasu waid on koguni kahju toonud ja sellekohaselt on ka wee ära kasutamine rammutamise kõrwal weiksem, kui ilma selleta.

Niisutamiseks tarwilised weeulgad lähewad aasta sademete järele. Märgadel aastatel wõib 300 mm niisutamine juba liig olla, kuna se aga kuiwadel aastatel weel täielikult ära kasutatud wõib saada.

Aeg, millal tarwis on niisutada, piab oolega tähelepanud saama kui sellega täit tagajärge tahetakse saada. Niisutada tuleb alati siis kui noored taimed kõige lopsakamat kaswu näitawad, sest et nad siis iseäranis palju wet tarwitawad.

Niisutatud pind tarwitab alati palju lämmastiku, kali, lubja ja fosfori rammu, sest et ned olused mitte ainult taimedest suuremal määral ära ei saa tarwitatud waid osalt ka wälja saawad uhutud.

Mitmesugustest maadest näitas ennast liiwamaa niisutamise eest kõige tänulikum. Se on ka kergesti arusaadaw, sest et just liiwamaa kõige rutem kuiwa al kannatab.

Mitmesuguste niisutamise wiiside üle said järgmised teadmised kogutud : Pritsimise ja kastmise mõju oli tuntaw, kuna kraawides seisja wesi ilma mõjuta jäi. Pritsimine näitas ennast nimelt suurema weeulga juures kasuli-

kum kui kastmine. Paljud weiksed annid andsid pritsimise ja kastmise juures suuremaid saakisi kui wähed suured niisutamised. Selle juures sai terade saak alati enam tõstetud kui põhu saak. Kõige parem wee ärakasutamine saadi alati pritsimise läbi.

Wäljaspool kahtlust on, et paljude sarnaste liiwamaade peal põllu niisutamine suuri tagajärgesi tõotab. Ehk kül weel üks pik tee senini saadud tagajärgedest kuni tegeliku põldude kastmise teostamisele wiib, siiski tõotab se tee tagajärge, nagu ameriklaste katsed seda selgesti on tõendanud.

Wäga soowitaw oleks, et puhta weega niisutamise asemel linnade solgi wetega niisutamise katseid tehakse, sarnaselt nagu berlini katsepõllud on. Mõnigi wilets liiwamaa linnade ligiduses wõiks niisuguste wete tarwitamise läbi wiljakandjaks maaks saada muudetud.

Amerika ühisriikides on utah asumisest saadik, umbes 80 aasta eest, niisutamise läbi pikkamisi üle 19 miljoni acres (7,7 miljoni ha) põllumaad wõidetud ja edasikestwa kuiwfarmi tehnika parandamise abil wõib seal weel kuni 116 miljoni acres (47 miljoni ha) poolkuiwa maad suures tasandikkus omikupool rocky mountain põlluks saada tehtud.

Seaduslikud määrused, mis niisutamise edendamiseks wälja said antud, edenesid esite kodukohaõigusega ühiselt Kodukohaseadus 1862 a. andis igale asunikule õiguse awalikust maast 160 acres (64 ha) ilma maksuta maa saamise peale. Se pind ulatas ühe perekonna ülewalpidamiseks keskmises läänes, kus maa wiljakas on ja sademetest külaldaselt niisutatud saab, mitte aga kuiwades maakohtades prääri lääne osas ja rocky mountaines, kus karjapidamine pea tegewus on. Kodukoha seaduseandlus sai sellepärast kahesuguste määruste läbi täiendatud, millest ühe otstarwe kuiwfarmi laiendamine tahedate, aga mitte kuiwade maade peal oli ja teine kuiwademaade niisutamist puutus.

Peale selle kui kalifornia alles 1875 a. katset oli teinud, maad walitsuse poolt kindlaks määratud kõige wäheanna eest asunikude kätte anda, selle tingimisega, et kõik maa kahe aasta jooksul niisutamise läbi üles aritud piab

saama, sai aastal 1877 esimene kõrbemaade seadus väljaantud, mis 11. osariigi ja maakoha kohta maksew oli ja igale asunikule 640 acres (259 ha) maa müümist lubas, kes selle maa kolme aasta jooksul ära niisutab. Ned 640 acres olid aga niisutamiseks liiga palju ja karjapidamise otstarweks liiga vähe ja sellepärast oli sellel seadusel ainult vähene tagajärg. Aastal 1890 sai sellepärast se pind 320 acres peale alandatud. Järgmisel aastal sai se seadus uue wormi, milles se weel praegu maksew on. Selles sai kõige esite ette nähtud, et asunikud oma maa kuiwatamise otstarweks piawad ühinema.

Kuna kõrbemaa seadus niisutamise tööde läbiwiimist eraisekute läbi edendada tahtis, katsus Carrey act 1894 a. mitmesuguseid osariikisi selleks otstarweks ühendada. Muidugi ei pidanud osariigid mitte ise asunduse asja käsitama, waid ainult era ettewõtteid kõrbemaa üles arimise juures toetama. Selle seaduse põhjal wõis terwe arw õhtapoolsid osariikisi ühisriikide walitsuse käest igaüks 1 miljoni acres maa peale maa kontsessionisi saada. Selle eest olid nad kohustatud selle eest muretsema, et maa ülesaritud, niisutatud ja kõige suuremates tükkides 160 acres asunikkude kätte sai antud. Selle ülesande läbiwiimine sai üksikutes osariikides iseäraliste seaduste läbi korraldatud.

Palju suurema tähtjusega läänepoole niisutamise tarwis on siiski osariikide seadused niisutamise ringkondade asutamise üle. Niisugused seadused on kalifornia eeskuju järele (1887) kõikides osariikides välja antud, kus niisutamise asi tähtjas on. Nemad käiwad selle põhimõtte jarel, et niisutamise tööde kulud maa ise piab kandma ja annawad selleks otstarweks niisutamise ringkondadele wõlakirjade väljaandmise õiguse. Niisutamise ringkond wõib ainult maaomanikkude enamuse ettepaneku peale asutatud saada, kes üheskoos enam kui poole niisutamisele tulewa maa esitajad on. Niisuguse ühisuse kaaskulude kandjaks saawad ka vähemuses olewad maaomanikud kaasa tõmmatud, kes niisutamist mitte ei tahtnud.

Uuenal ajal läheb niisutamise asjanduse juhtimine ikka enam ja enam ühisriikide walitsuse kätte üle, kes seda alles ühisriikide kõrbemaade ülesarimise seaduse väljaand-

misest saadik 1902 iseseiswalt teostab.

Nüüd saavad ainult niisugused inimesed asumisele lastud, kes oma iseloomuga, töölustiga, arjumisega ja kapitaliga wastutawad, et nad algatud niisutamisevärgi ehituse töösi edasi wiia ja lõpetada wõiwad. Farmide ind on nende saagianni järele ja kõigub maaeadusele wastawalt 48,50 ja 235 dollari wahel acre eest. Weeõigus piab ette ostetud saama. Kõige vähem kapital 2000 dollarit, mida iga asunik piab ettenäitama, ei ulata arilikult kaugeltki mitte kõigi sisseseade kulude katmiseks kuni selle ajani, millal asunik juba oma farmi sissetulekust elada wõib. Kõigi kuni 1923 aastani lõpetatud niisutamisevärgide ehituse kulud olid 29—96 dollarit, aga uuemate ehituste kulud innatakse 125—160 dollarit acre peale. Esimesi ülesarimise kulusi on umbes 100 dol. acre pealt, nii et ühe farmi ehitustega ja inwentariga warustamine indamise komite otsuse järele kuni 200 dollarit acre peale wälja teeb. Asumise amet ei laina mitte rohkem kui 3000 dollarit. Se piab 5% 36½ aasta jooksul tasutud saama. Ostu ja weeinna osade korralikku maksmist nõutakse waljult.

Kuni 1923 aasta lõpuni oli kõrbemaade ülsarimise fondi abil 34.936 farmi 127.654 inimesega asutatud, kes 1923 aastal 65 miljoni dollari wäärtuses lõikuse said. Muude niisutamise ettewõtete poolt oli aastal 1909 ainult 14,4 miljoni acrit niisutatud ja 162.723 farmi asutatud, aga 1919 juba 19.191.716 acres (7.700.000 ha) niisutatud ja 231.541 farmi asutatud.

3) Maa ülesarimise ehk uue maa tegemise juures tulewad kõige pealt rabad, sood, nõmmed ja kõrbed käsitamisele. Esimesed piawad esite kuiwatatud, wiimased niisutatud saama. Selles asjas on hollandi ja inglismaa iseäranis suurepäralist teinud. Saksamaa „rabaarimise edendamise ühisuse“ arwustiku järele, kes omale rabamaade majanduslise kasutamise ülesandeks on teinud, on saksariikis 2.294.000 ha rabasi, s. o, 4,24% kogu pinnast. Sellest on 1.147 000 ha madalrabad ja 1,147.000 ha kõrgerabad. Kõrgerabadest on saksamaal 120.510 ha juba aritud, nii siis 10,5% kõrgeraba pinnast, kuna 89,5% alles täiesti arimatta on. Madalrabadest on umbes 10% = 14.000 ha

aritud ja umbes 90% ei ole veel mitte arimisele wõetud. Ned arwud näitawad, et rabamaade arimine seal juba edu-sammusi on teinud ja et veel wäga suur töö teha on. Ainult rabade karjamaaks tarwitamise juures wõiks nad aastas mitte vähem kui 9.924.000 doppeltsentneri weiste elawkeharaskust anda.

Osa neist pindadest on veel praegu ainult wilets karjamaa, ehk kül suurepäralised tagajärjed, mida Rimpau ja teised on saanud, tõendawad, et nad wäga suuri saakisi wõiwad anda. Arwatakse, et veel 200 ruutpenikoormat aritawad on. Peale rabamaade on saksamaal ka veel kõrbe-maid. Nende maade kogu, mis alles arimatta on, arwatakse 2 miljoni ha peale, s. o. 3,7% kogu pinnast, millest umbes 1,5 miljoni ha arimiseks kõlbulikud on. „Rabaarimise ühisuse“ wäljaarwamise järele wõiks arimiseks kõlbulikud raba ja kõrbe maad wastawa kasutamise juures aastas 162,9 miljoni doppeltsentneri kuiwa ristikeina anda, millega 2.468.180 suurweist enam kui praegu ära wõib toita.

Professor Tacke, kes kõlbmatta maade arwustikud arwustawa proowimise alla on wõtnud, on tagajärjele jõudnud, et arimiseks kõlbulikkude rabade pind 2.695.500 ha olla. Nende juure tuleb veel 1.500.000 ha tingimatta nõmmesi, nii et arimiseks kõlbulikkude senini kõlbmatta maade kogupind ümarguselt 4,2 miljoni ha on. Se oleks 13,2% saksariigi endisest põllumaa kogupinnast, mille suurus 1907 majapidamiste lugemise järele 31.384.000 ha oli. Et kõlbmatta maade suurust wõrdluse abil ülewaatlikumaks teha, olgu näidatud, et järgmiste wabariikide kogu põllupind: sakseni (974.577 ha), würtembergi (1.105.000 ha), badeni (712 269 ha), hesseni (427.298 ha), kokku ainult 3.219.153 ha on, nii siis peaaegu 1 miljon ha kõlbmatta maast tagasi jääb. Tacke indamise järele on selle suurus ligikorda bayeri põlluasjandusliselt tarwitatud pinnaga ühesuurune, mille suurus 1907 aasta lugemise järele 4.239.237 ha oli.

Kuni 31. detsembriks 1920 saksa riigist ära lahutatud maakohtadega on kokku 4.326.137 ha põlluasjanduslikult kasutatud maad kaduma läinud. Se teeb wanast koosseisust 13,6% wälja. Ära läinud riigi osades olemas olnud rabad ja muud kõlbmatta maad olid riigi arwustiku järele

152.657 ha. Ned piaks Tacke 4,2 miljoni ha kõlbmatta maa arwust maha saama arwatud. Siis oleks kaduma läinud 4,3 miljoni ha põllumajandusliselt tarwitatud pinna asemel ümarguselt 4 miljoni ha arimise wõimulist kõlbmatta maad. Isegi kui teiste, Tacke arwust 25—30% taha jääw indamine tõele ligemal oleks, jääks se tõeasi ometi kõigutamatta, et versailer diktatiga kaduma läinud aritud maa üksi sisemise koloniserimise läbi peaaegu täiesti jälle wõiks tagasi wõidetud saada. Ülejäänud osa ja enam kui se wõiks üleüldise wäljade, peenarde, teede ja weikeste kõlbmatta maatükkide puhastamise läbiwiimisega kokkuoitud saada. Saab selle juures ühtlasi kodumaa pind laialisel mōedul kuiwatamise ja niisutamise läbi parandatud, siis seisab kodumaa toidu walmistamine oluliselt saagianni rikkamal alusel kui enne seda.

Siin ootab nii siis üks suur rahwuslik kulturi töö oma energilist algamist ja lõpetamist (David).

Sakslased püiawad oma maailmasõja põhjust sellega õigustada, et neil olla wähe maad ja nii palju rahwast, et neil seal enam elamise ruumi ei ole ja nad sellepärast sunnitud on olnud omale maad juure wõitma. Kas wastab se seletus ja õigustus siin ettetoodud arwude põhjal tõeludele?!

Kui maa kuiwatamise kulud ka suured on, siis on sellega saagi tõstmine ometi nii suur, et se ned kulud mõne aastaga täiesti ära tasub. Põllu kuiwatamise juures saab se kewadil sagedasti juba 14 päewa warem kuiwaks kui muidu. Selle läbi saab aegsam arimine wõimalikuks, sügawam künd laseb wilja juured sügawamasse maa sisse tungida ja rohkem toitu saada, wili saab warem walmis ja saak suurem, nagu seda järgmine näitus, Hartmanni järel, kuiwatatud maa suurema kogusaagi endise saagiga wõrdlus % näitab:

Harzimägedes	Teri	Põhku	Vogtimaal teri
Nisu	45,45 %	56,66 %	—
Rukkid	33,33 »	37,14 »	50 %
Odre	20,00 »	5,88 »	—
Kaeru	30,55 »	22,72 »	50 »

Maa mehanikalised ja kemialised omadused lasewad endid inimeste tegewuse läbi väga palju muuta ja niisuguste maade saagid, mis loomulikult mitte wiljakandjad ei ole, wõiwad mitmesuguste paranduste läbi nii palju tõstetud saada, et nad loomulikult wiljakandjatest maadest weel suuremad on.

Kes italia randade ääres on reisinud ja oma tähelepanekut mitte ainult looduse ilu peale ei ole pööranud, se teab mäletada, kudas iga kalju nurk, mis miskisuguste taimede kasvatamiseks ka weel kõige weiksemat ruumi lubab, inimeste usinuse läbi maaga kaetud ja selle läbi wiljakandjaks on tehtud (Brentano).

Waadatagu nende päikesest põletatud kaljude, nende kõrbesarnaste mäetippude peale lõunamaal! Selle maa wiljakandwus oleneb seal täiesti selle omanikust ära. Se juurdub selle wäsimatta kätes, kes päew päewa järel kiwa puruks taob ja wähese mullaga segab. Se juurdub wiinamarjade kaswataja kõwades musklites, kes oma põlluks olewa mäekülle jalalt mulda, mis alati jälle alla tahab libiseda, ülespoole ajab. Inimesed teewad maa — wõib kõige wäesemate maakohtade üle ütelda. Aastasadade jooksul on põlw põlwe järel elawate igi, surnute kondid, oma kokkuoidmised, oma toidu senna sisse pannud (Michelet).

Waadatagu flandriasse. Loomuse poolst on se wiljakandmatta liiw. Inimeste usinus on selle kullaks muutnud (Arthur Young).

Waadatagu reini tasandikku. Looduse poolst on se wiljakandmatta maa, praegu on se aid. Juba Thaer rõhutas, kudas norfolki krahwikonnas maa, looduse poolst peaaegu mitte midagi, kõik oma wäärtuse kunstile wõlgneb. Missugust agarust ei tarwitanud mitte Liebig, et põllumehi wastawate mineralsete taimede toiduoluste tarwitamise läbi oma saakide tõstmisele kihutada ja kui suured ei ole mitte ned tagajärjed, mida Schultz-Lupitz willetsate liiwa maade rikastamisega wahelwiljade kaswatama akkamise läbi on saanud!

Niisugustes nähtustes on üks kõige uwitawamatest asjadest mormonlaste utahi asumine, mille juures wesi otsustawat osa mängis. Kui mormonlased aastal 1847 utahi

sisse rändasid, olid nad oma saatuse ooleks ja neil ei tulnud endid mitte ainult waenulikkude indianlaste wasta kaitsta waid ka kare kliima ja maa ära wõita. Sellel maakohal suure soola järwe ääres olid aga suurepäralised niisutamise wõimalused ja warsti muutis kõrbe ennast wilja wäljadeks. Edenesid jõukad asundused ja sel ajal weel wäga kaugel läänes olewate mägede wahele tõusis õitsew riik. 1865 aasta ümber oli seal 277 kanali, mille kogupikkus 1043 penikoormat (1618 km) oli ja mis kokku 154 000 acres (62.000 ha) maad ära kastsid. Sellest saadik on seal kanalide wõrku igas sihis laiendatud, ja maailmas on wähe maid, kus niisutamine nii plaanilikult ja tagajärjerikkalt läbi on wiidud.

Ühest küllest on selge, et ka kõige suuremate mehanikaliste ja kemialiste maaomaduste parandamiste läbi ühe teatawa maatüki, näit. ühe ha peal kõige maailma wilja tarwitus mitte ei wõi rahuldatud saada, aga teisest küllest ei ole kogusaagi tõstmise wõimalusel miskisuguseid piirisi ja sellepärast piab iga walitsus, iga riigimees ja iga tegelik põllumees, kellel oma riigi, isamaa ja sugurahwa ea käekäik armas on, neid parandusi wõimalikult palju teha püüdma, iseäranis paksu rahwaga riikides.

Tegelikult on asi aga oopis teiseti. Selle asemel, et oma riikis arimiseks weel kõlbulikku maad ülesarida ja oma rahwast senna ära paigutada ja seal ära toita, tahtsid sakslased teiste rahwaste maid ja põldusi ära wõtta, mille ülesarimine wist mitte wähem waewa ei ole maksnud kui nende maa ülesarimine.

Maakera pinnal on weel palju wäga suuri niisuguseid maakohtasi, mis arimiseks ja põllumajandusliselt kasutamiseks kõlbaks, aga praegu mitmesugustel põhjustel tarwitamatta seisawad. Kõige paksem rahwas maakera pinnal, kellele maad tarwis läheks, elab lääneeuropas. Niisugune maakoht, kuhu europa oma ülearust rahwast ära wõiks mahutada, on kõige ligemal sahara. Se on peaaegu nii suur kui terwe europa. Praegu on se peaaesjalikult italia ja prantsusmaa käes.

Sahara oli enne õitsew maa iseäranis praegused maakohad alger, berber, kartago, leptis, tripolis, tunis, utica

jne. mida föniklased üles olid arinud. Sahara oli umbes 500 aastat europa, iseäranis rooma wiljaait, aga pärast jäi se kõrbeks. Praegu weel leidub nimetatud maakohtades kõiksuguseid waremeid, nagu: toredaid templete, teatrite ja villade waremeid, väga ästi alaloidunud jumalate kujusi, weekraawisi, tammisi, õlipressisi, mosaikilustusi jne.

Prantslased on seal juba mitu sadatuhat ha paremaid maakohtasi jälle ülesarinud, aga se kõik on umbes nii palju kui tilk wet merde. Seal piaks kindlasti rahwuswaheline kapital tööle pandama. Kõige pealt tuleb seal tihedate puurkaewude abil wesi maa seest wälja wõtta, et maapind nii palju niisutatud saaks, et rohi kaswama akkab. Se takistab liiwa tuiskamist juba väga palju. Teiseks tuleks arimiseks vähem kõlbulikkudesse maakohtadesse metsad istutada ehk külida. Ned vähendaks tuule jõudu, takistaks liiwa tuiskamist, oiaks niiskust rohkem alal, jahutaks kuumust ja siis oleks inimeste asumine juba täiesti wõimalik.

Kahtlematta on maailma rahwaste ja riikide rahu alaloidmiseks palju tähtjam rahwaid maaga rahustada kui sõjalaewu, kindlusi ja muid sõjawarustusi ehitada ja nende abil tahta rahu alaloida. Se kõik ei ole tõesti mitte muud midagi kui ainult waranduse äwitamine, maaarimine on aga, otse ümberpöördult, waranduse sigitamine ja rohkendamine. Praegu on paljudel rahakuningatel nii palju kapitali seismas, et ei tea, mis sellega peale akata. Kui ned kapitalid saaks rahwuswahelisel alusel sahara ülesarimiseks tööle pandud, siis wõiks esiteks juba nende eeltööde kallal wõib olla mitu miljoni inimest tööd, teenistust ja ülespidamist saada, aga seda rohkem weel senna elama asuda. Igatahes on väga tähtjas, et se töö kõige laialisemal alusel ette wõetakse, sest weikese jõuga looduse jõu wasta wõitlemisel ei wõi suurt tagajärge olla.

Paljud kuningad, keisrid, würstid, presidendid, ministrid, riigimehed, politikamehed, õpetlased, kindrallid, wabrikandid jne. piawad endid väga tarkadeks inimesteks ja on seda oma erialal ka tõepoolest, aga kahjuks tarwitawad nad oma tarkust ja teadmisi sagedasti väga suurel mõedul selleks, et teisi rahwaid oma rahwa ja riigi alla suruda, neid orjastada, rõhuda ja maksude alla panna. Nende tar-

kus ei ole aga lõppude lõpuks mitte parem kui murdjate metsloomade tarkus. Wahe on ainult selles, et metsloomad täiesti loomulikult ja loomulikkude abinõudega murravad kuna kõige targemad inimesed teiste rahwaste tapmiseks ja maha murdmiseks kõige targemaid kunstlisi abinõusi wälja mõtlewad ja tarwitawad. Selles seisab nähtawasti kulturrahwaste kulturi pea wäärtus. Nad mõistawad ainult murdjate metsloomade majandusliselt väga targasti mõtelda, aga mitte kulturmajandusliselt.

Kui kõik need riigid, rahwad, inimesed ja abinõud, kes ja mis maailma sõjas tegewad olid ja ära said äwitatud, mõne ühise kulturitöö otstarweks, näit. sahara ülesarimiseks oleks tarwitatud, siis oleks se nüüd tõesti paljude rahwaste eluase ja paljude riikide toidukammer wõinud olla, terve maailm oleks selle üle imestada ja rõõmustada wõinud ja, ma mõtlen, kellegil ei oleks niisugust põhjust olnud kõiki neid eespool nimetatud isekuid igawesti ära wanduda, nagu se sõja õnnetuste põhjustel praegu sünnib. Nüüd näitab, et kõik need isekud ajaluost mitte midagi ei ole õppinud.

Kui keegi praegu kõigile neile maailma sõjast tegelikult osawõtnud riikidele piaks ettepaneku ehk üleskutse tegema, sahara ülesarimisest tegelikult niisama suurel määral osawõtta kui nad maailma sõjast osawõtsid, siis, ma usun, ei tahaks nad sellest wist küll tõesti mitte midagi kuulda ehk kui ka, siis iialgi mitte nii suurel määral osawõttes kui nad maailma sõjast osa wõtsid. Se arwamine tahab ka nende isekute eespool nimetatud metsloomade murdmise ja äwitamise, aga mitte kulturmajanduslise ülesehitawa ja loowa töötarkust tõendada. Maailma rahwas kaswab aga wahetpidamatta ja rahwaga ühtlasi kaswab ka ta toitmise küsimus, sellepärast on sahara ülesarimine just lääneeuropale nii tähtjas, et rahwasteliit maailma rahu alaloidmise otstarwel selle üle piaks otsustama ja riigid, rahwad ja rahakuningate kapitalid rahwuswahelisel alusel seal tööle rakendama.

Ka eestimaal on eesti walitsuse ajal palju nõnda nimetatud „maaparanduse“ töösi tehtud, aga kahjuks ei wõi põllutööministerium teateid selle üle „mitte kuidagist“ wälja anda ja sellepärast ei saanud ma neid siin ka mitte tar-

witada. Looduse käest päris uue maa wõitmist ei ole aga mitte kuulda olnud. Seda on eestimaal aga juba enne eesti walitsust tehtud ja selleks on maardu järwe kuiwaks laskmine nimetada, mille asemel praegu wäga ea einamaa on.

Selle nähtuse ja eespool toodud näituste ja sündmuste põhjal tahaks ma siin tallinna linnawalitsuse ja rahwa tähelepanekut ülemiste järwe kuiwaks laskmise peale juhtida. Praegu pahandab terve linna rahwas, et tal söögiks ja joogiks wäga paha wesi tarwitada on. Se pahandamine on ka täiesti õigustatud ja põhjendatud, sest peale uppunud inimeste, mädanewa rohu, surnud kalade jne. leidub seal ka weel palju kõiksugust muud kõntsa ja mustust, mida tuul, wihma ja lume wesi senna sisse kannawad. Kahtlematta piawad seal järwe põhjas suured allikad olema — kui se põhi mitte üleüldiselt keedaw ei ole — sest muidu ei seisaks wesi seal mitte nii alaliselt sees. Kui mõni suurem allikas üksi mitte nii palju wet ei jõua anda kui lin tarwitab, siis wõib allikad maaaluste torude kaudu ühendada ja siis ühisest allikast toru linna juhtida. Allikatele wõib ka tsemendist rakked ümber ehitada, et wesi mööda maad laiali ei woola ja nende abil wõib ka weepinda weel kõrgemale tõsta kui praegune järwe pind on, nii et selle läbi wet linnas weel kõrgemale wõib pressida kui praegu. Ka siis kui järwe põhi üleüldiselt keedaw on, wõib seda wet niisamati torude kaudu ühendada ja siis wõib linna rahwas ikka weel paremat wet saada kui praegu. Loode-tawasti tasuwad järwes olewad kalad selle töö enam kui ära ja peale puhta wee wõib lin sealt kõige pahemal juhtumisel wäga ea einamaa, aga eal juhtumisel ka wäga ea aiamaa saada. Järwe kuiwaks laskmise ajal wõib lin wee saamiseks praegu järwe täitwat weewärki otseteel tarwitada ja siis ei ole wee saamises mitte takistust karta.

Et eestimaa kahest küllest merest ümberpiiratud on ja et ka sisemaal palju jõgesi, järwesi, soosi, rabasi ja metsasi on, mis maa kliimat aitawad parajuses oida ja et ülemiste järw ka just mere ääres on, siis ei ole selle kliima kohta miskit tähtjust, ega selle kuiwaks laskmise korral ka miskit ädahtu karta. Selle asemel wõib aga lin seal majandusliselt ja kombeliselt palju rohkem wõita

kui praegu. Järwe põhi wõib kas eina- ehk aiamaana weikestes tükkides linna rahwale tarwitada antud saada ja ta wõib seal wabas looduses oma aega majandusliselt, kombeliselt ja terwisliselt palju kasulikumalt mööda saata kui praegu ilma selleta mujalt, joogi- ja lõbukohtadest, ajawiidet ja meelelahutust otsides. Seal aitab igati iseenese ja sellega ka terve rahwa toitmiseks kaasa töötada, joogi- ja lõbukohtades tuleb tal aga loowa tegewuse asemel mitmekülgsest kahju kanda.

Tarwitatud kirjandus.

- A d l e r — Leitfaden der Volkswirtschaftslehre. 9 A.
 A e r e b o e — Allgemeine landwirtschaftliche Betriebslehre VI A. 1923.
 A u h a g e n — Über Gross- und Kleinbetrieb in der Landwirtschaft. Thiels Landw. Jahrbücher 1896, Heft 28.
 B a l t i s c h — Eigentum und Vielkinderei, Hauptquellen des Glücks und Unglücks der Völker. 1846.
 B o r g t — Volkswirtschaftspolitik. 1903. (Samml Göschen).
 B r e n t a n o — Agrarpolitik. 2 A.
 B u c h e n b e r g e r — Agrarpolitik.
 C h a m b e r l a i n — Die Grundlagen des XIX Jahrhunderts. 2 B. 1912.
 D a v i d — Sozialismus und Landwirtschaft. 2 A.
 »Deutscher Landruf,« № 128, 1928.
 F e s c a — Beiträge zur Kenntnis der japanischen Landwirtschaft. 1 B. 1890.
 G e r l a c h — Ansiedelung von Landarbeitern in Norddeutschland. 1909.
 H a i n i s c h — Die Landflucht, ihr Wesen und ihre Bekämpfung im Rahmen einer Agrarreform. 1924.
 H a r t m a n n — Kann Deutschland seinen Bedarf an Getreide selbst produzieren? 1893.
 H e n r y G e o r g e — Fortschritt und Armut 1884.

- Hoch — Konkurrenzfähigkeit von Gross- Mittel- und Kleinbetrieb in der Landwirtschaft, Thiels Landw. Jahrbücher 1907.
- Hopp — »Deutsche Tageszeitung« № 560, 1928.
- Keup und Mührer — Die volkswirtschaftliche Bedeutung von Gross- und Kleinbetrieb in der Landwirtschaft 1913.
- Kleberger — Grundzüge der Pflanzenernährungslehre und Düngerlehre 1 Teil. 1914.
- Kremer — Kulturgeschichte des Orients.
- Laupheimer — Versuch eines Vergleichs landwirtschaftlicher und gärtnerischer Hektarerträge. Dissertation. 1926.
- Laur — Der Einfluss der Betriebsgrösse auf den landwirtschaftlichen Rohertrag, Archiv für exakte Wirtschaftsforschung, 1916.
- May — Die Wirtschaft in Vergangenheit, Gegenwart und Zukunft. 1901.
- Meizen — Siedelung und Agrarwesen der West- und Ostgermanen 1 B. 1895.
- Muthesius — Die Möglichkeiten und der volkswirtschaftliche Nutzen der aktiven Beteiligung einer Grossstadtbevölkerung an der produktiven Bodennutzung. Dissertation. (1927)?
- Neter — Die Trockenlegung des Zuidersees. Frankfurter Zeitung № 122 Erstes Morgenblatt, 3 Mai 1916.
- Niendorf — Die Geheimnisse der herrschenden Wirtschaftspolitik und ihre monopolsüchtigen Tendenzen im Lichte der modernen Zustände. 1875.
- Pagel — Gross- und Kleinbetrieb in der Landwirtschaft 1922.
- Quesnay — Allgemeine Grundsätze der wirtschaftlichen Regierung eines ackerbautreibenden Reiches 1921.
- Ruhland — System der politischen Oekonomie. 1906.
- Seelhorst — Acker- und Wiesenbau auf Moorboden.
- Senator — Weltkrieg und Brotversorgung. 1917.
- Stein — Vergangenheit, Gegenwart und Zukunft der Nationalen Wirtschaftspolitik. 1880.

- Stumpfe** — Über die Konkurrenzfähigkeit des kleinen und mittleren Grundbesitzes gegenüber d. Grossgrundbesitz, Thiels Landw. Jahrbücher 1896, Heft 25.
- » — Der landwirtschaftliche Gross-, Mittel- und Kleinbetrieb, Landw. Jahrbücher XXXI B. Ergänzungsband I, 1902.
- Weilnböck** — »Deutsche Tageszeitung« № 560, 1928.
- Wernicke** — System der nationalen Schutzpolitik nach Aussen. 1896.
- Windirsch** — »Scholle«, № 43, 1928.

Sisukord.

1. Missugune maapidamise worm on riigi-, rahwa- ja eramajandusliselt kõige kasulikum? . . . Lhk 3—24.
2. Kas suurmõisad wõi weiketalud? . . . » 25—42.
3. Põlluasjandus ja aiaasjandus . . . » 42—54.
4. Kulturtehnika . . . » 54—70.
5. Tarwitatud kirjandus . . . » 70—72.

Wigade parandus.

Lehekülg 31 esimene rida ülewalt tuleb sõna »wiljawahesest« asemel lugeda wiljawahetusest

Sesama lhk kaheksas rida ülewalt tuleb teistkorda trükitud sõnade »kaswumajades ka« asemel lugeda kõige külmemal talwe ajal omale.